

WORKING PAPER č. 11/2006

Vliv politiky na konkurenceschopnost České republiky

Jitka Doležalová

Červen 2006

Řada studií Working Papers Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky je vydávána s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

ISSN 1801-4496

Vedoucí: prof. Ing. Antonín Slaný, CSc., Lipová 41a, 602 00 Brno,
e-mail: slany@econ.muni.cz, tel.: +420 549491111

VLIV POLITIKY NA KONKURENCESCHOPNOST ČESKÉ REPUBLICKY

Abstract:

The paper analyzes tendencies nad events within the political system of the Czech Republic that determined stability and decisiveness of the established governments. These governments formed our economic policy and generated institutional principles of long-run economic growth. We are persuaded that there are relatively close relations between policy and economy which allow mutual influences between (un)favourable developments in our politics and the Czech economy. At the beginning of this work we are going to emphasize why the political system in the ČSSR in 1948-1989 reduced the motivation of subjects to higher performance and limited various interests which resulted in the economic decline of the country. Nevertheless, we will mainly focus on the establishment of the new democratic political system after the Velvet revolution and its impact on competitive environment until 2004.

Abstrakt:

Cílem této studie bude v rámci politického systému České republiky analyzovat tendence a události podmiňující stabilitu a akceschopnost vzniklých vlád, které ze své podstaty formovaly hospodářskou politiku státu a vytvářely institucionální základy pro dlouhodobý růst české ekonomiky. Vycházíme z přesvědčení, že mezi politikou a ekonomikou existuje poměrně úzký vztah, který umožňuje, aby se (ne)příznivý vývoj v oblasti politické odrazil různými způsoby na stavu hospodářství a naopak. Na začátku zdůvodníme, proč nadvláda komunistické strany nad politickým systémem v ČSSR v letech 1948–1989 snižovala motivaci subjektů k vyššímu výkonu a jakým způsobem bránila projevování nejrůznějších zájmů, což vedlo k hospodářskému úpadku země. Pozornost však budeme věnovat především formování nového demokratického politického systému po sametové revoluci a jeho vlivu na tvorbu konkurenčního prostředí až do roku 2004.

Recenzovala:

doc. Ing. Judita Táncošová, CSc.

ÚVOD

Cílem této kapitoly bude v rámci politického systému České republiky analyzovat tendence a události podmiňující stabilitu a akceschopnost vzniklých vlád, které ze své podstaty formovaly hospodářskou politiku státu a vytvářely institucionální základy pro dlouhodobý růst české ekonomiky. Vycházíme z přesvědčení, že mezi politikou a ekonomikou existuje poměrně úzký vztah, který umožňuje, aby se (ne)príznivý vývoj v oblasti politické odrazil různými způsoby na stavu hospodářství a naopak. Je-li postavení vlády vzešlé ze svobodné soutěže politických stran pevné, napomáhá snížit nejistotu domácích subjektů a považuje se za přednost při rozhodování zahraničních investorů nebo garanci pro nejrůznější mezinárodní organizace. Ve svém důsledku pak přispívá k vyšší efektivitě fungování trhů a tvorbě důležitých formálních a neformálních pravidel, která zabezpečí vytvoření základů pro zdravé konkurenční prostředí. Obecně se pak dlouhodobý hospodářský růst ztotožňuje s uplatněním demokratických principů ve společnosti, které brání koncentraci moci v rukou jedince nebo úzké skupiny lidí, jež by z hlediska ekonomického vedla k neúčinnému nakládání s výrobními faktory.¹ Proto na začátku zdůvodníme, proč nadvláda komunistické strany nad politickým systémem v ČSSR v letech 1948–1989 snižovala motivaci subjektů k vyššímu výkonu a jakým způsobem bránila projevování nejrůznějších zájmů, což vedlo k hospodářskému úpadku země. Pozornost však budeme věnovat především formování nového demokratického politického systému po sametové revoluci a jeho vlivu na tvorbu konkurenčního prostředí až do roku 2004.

¹ Výjimku v současnosti představuje diktátorský režim komunistické Číny. O příčinách čínského ekonomického zázraku z hlediska institucionálního pojednává např. Roland (2001).

1. DŮLEŽITÉ FAKTORY POLITICKÉHO VÝVOJE PŘED ROKEM 1989

Abychom lépe pochopili závažnost a hloubku změn, které proběhly po sametové revoluci v roce 1989, měli bychom na úvod stručně nastínit historický kontext a principy, které formovaly společenský, resp. politický systém po čtyřicet let před ní. Občané Československa byli po druhé světové válce vystaveni působení tzv. totalitarismu. Totalitarismus lze definovat jako použití násilí s cílem úplné realizace státní ideologie (v tomto případě komunismu) ve všech oblastech života (Encyklopedie DIDEROT, 1999).

V Československu bylo v letech 1948-1989 veškeré rozhodování soustředěno do rukou jediného politického subjektu – Komunistické strany Československa. Její představitelé v souladu s komunistickou ideologií věřili, že lze naprogramovat a v praxi aplikovat optimální ekonomické, politické a sociální uspořádání společnosti založené na společném vlastnictví výrobních prostředků a rozdělování dosaženého důchodu podle potřeb, což mělo údajně vést k vytvoření beztřídní, rovnostářské a prosperující společnosti (Heywood, 1994).

Nadvláda komunistické strany ve skutečnosti vyústila ve vytvoření maximálně centralizovaného vládního systému, který pracoval na principu diktatury popírající občanská práva a individuální svobody a bránící existenci politického pluralismu.

Přestože zejména v pozdějších novelizovaných zněních obsahovalo nastavení československého ústavního systému řadu demokratických prvků, v žádném ohledu nekorespondovalo s prováděnou praxí (Vodička, Cabada, 2003). Zákonodárná moc byla soustředěna do rukou několika málo vyvolených v čele Federálního shromáždění (původně Národního shromáždění), jehož ostatní členové se jejich rozhodnutím bez námitek podřizovali. Výkonná moc plně spolupracovala s Ústředním výborem KSČ. Moc soudní nebyla nezávislá. Dělbá moci ve státě tak de facto zanikla.

Komunistická strana mohla uplatňovat a posilovat svoji převahu v parlamentu i ostatních orgánech státní moci, protože se jí podařilo eliminovat veškerou stranickou opozici. Politické strany, které spolu s ní tvořily tzv. Národní frontu,² sice „samostatně“ existovaly, ovšem byly plně pod její kontrolou. V celém období 1948–1989 se skutečná opozice objevila jen v krátké periodě tzv. Pražského jara.

Veřejné mínění neplnilo funkci politického tlaku a kontroly. Například charakter voleb do zákonodárných orgánů byl při nepřítomnosti

² Národní fronta byla složena z Komunistické strany Československa, Československé strany lidové, Československé strany socialistické, Strany slobody, a Strany slovenskej obrody.

alternativních politických stran, které by umožnily střídání vlád různé ideologické orientace, pouze symbolický. Volební účast byla povinná a měla vyjadřovat souhlas občanů s uskutečňovanou politikou komunistické strany. Voliči vkládali do urn své hlasy náležející výhradně Národní frontě vždy jednou za čtyři, resp. pět let.

Tabulka č. 1: Výsledky voleb do Národního shromáždění a Federálního shromáždění v letech 1954–1986 (v %)

	listopad 1954	červen 1960	červen 1964	listopad 1971	říjen 1976	červen 1981	květen 1986
Pro kandidátku Národní fronty	97,89	99,86	99,90	99,96	99,39	-	-
Sněmovna lidu	-	-	-	-	-	99,81	99,97
Sněmovna národů	-	-	-	-	-	99,77	99,97

Zdroj: ŽALOUDEK, (2004)

Po čtyřiceti letech totality relativně velká část populace neměla žádnou zkušenost s fungováním nepokřiveného, skutečně demokratického politického systému, ve kterém by každý mohl ve volbách vyjádřit svůj vlastní názor na dění ve společnosti, tj. vybrat si ze škály politických subjektů hájících různorodé zájmy a přidělit ideově nejbližší politické straně svůj hlas. Také politici, až na výjimky v úzkém vedení komunistické strany, nenesli tu pravou tíhu odpovědnosti vůči voličům, která měla vyplývat z jimi získaného mandátu. Nezkoušenost spojená se svobodným rozhodováním a střetem zájmů se pak pojila s nejistotou ve smyslu případného směřování uvnitř politického systému po pádu komunismu. Nebezpečnými se pro správný rozvoj případné „nové“ společnosti mohly stát neočekávané projevy přílišného populismu, extremismu nebo nacionalismu.

Právě pevná nadvláda Komunistické strany Československa nad celým politickým systémem umožňovala její tak dlouhé přežití. Mnohé z problémů, kterými trpěly nejrůznější oblasti společenského života včetně té ekonomické, byly potlačeny a podřízeny vůli členů komunistické strany. Tento centralistický model nemohl vést v Československu z hlediska dlouhodobého k podpoře efektivního hospodářského rozvoje a ke zvyšování blahobytu všech občanů země.

První krize komunistického režimu se v ČSSR projevila již v období let 1953-1957 (Malíř, Marek, 2005). Naděje na jeho výraznější proměnu skýtal pokus o reformu let 1965–1969 zahrnující více demokraticky laděnou ústavní federalizační úpravu. V obou případech komunistická strana vyvinula úsilí obnovit svoji původní sílu a byla ve své snaze úspěšná. Svoji mocenskou pozici znovu (často i násilným způsobem) upevnila.

Proto v období normalizace po roce 1969 již jen málo občanů věřilo v přínos komunistické ideologie a začala se u nich projevovat tzv.

motivační krize. Vyplývala ze základních stavebních prvků centrálně plánované ekonomiky (státního vlastnictví výrobních prostředků, centrálního plánování a kádrové politiky komunistické strany) a způsobovala pokřivenost a zhoubnost vztahů uvnitř hospodářství. Omezovala dále směrem k minimu konkurenční boj mezi podniky, který nevytvářel dostatečné podněty pro zvyšování kvality nabízené produkce a nezbytný technologický pokrok, přestože právě ten vždy patřil mezi důležité podmínky rozvoje jednotlivých subjektů i celé ekonomiky. Vyráběné zboží a poskytované služby nebyly vystaveny konkurenčnímu tlaku nejen v prostoru domácí ekonomiky, ale ani ve formě dovozu z vyspělých západních zemí. Úroveň hospodářských výsledků se díky tomu propadla stále více a vyžádala si apel na hlubší celospolečenskou reformu.

Za účelem odstranění této motivační krize byl nejen pro Československo, ale pro celý blok východních zemí v polovině 80. let vedením v SSSR vytvořen model perestrojky. Perestrojka představovala hybrid mezi pluralismem (tržní ekonomikou) a totalitarismem (centrálně plánovanou ekonomikou). Její úspěch byl mj. podmíněn i rekonstrukcí tehdejšího politického systému.

Existující hegemonie komunistické strany se však stala zásadní překážkou přeměny politického systému v Československu (Vodička, Cabada, 2003). Její monopolně vládnoucí představitelé si uvědomovali důležitost zavedení modelu perestrojky, bez něhož by se prohlubovaly hospodářské obtíže země, ale na druhou stranu od nich nebylo možno očekávat, že se svého mocenského monopolu a svých privilegií dobrovolně vzdají. KSČM proto v 80. letech jednou rukou zrnka demokracie opatrně rozsévala, avšak záhy je opět druhou rukou rychle sbírala, což prohlubovalo destabilizaci země.

Perestrojka nevedla k žádoucímu zlepšení problematické hospodářské a společenské situace. A přestože se zdálo, že i přes tento neutěšený stav nebudou mít funkcionáři komunistické strany v úmyslu dobrovolně svou moc odevzdat, byli k tomu nakonec pod silným vnitropolitickým a zahraničněpolitickým tlakem v listopadu 1989 přinuceni.

Obecně můžeme říci, že k pádu centrálně plánované ekonomiky uskutečňované v Československu před rokem 1989 přispěla nejen neefektivní alokace zdrojů v důsledku jejich neadekvátních stavebních prvků, ale rovněž nezvládnutí nutnosti přizpůsobit se evolučním změnám. Občané žijící po čtyřicet let v komunistickém systému byli díky jeho institucionálnímu nastavení stále méně motivováni k plnění svých rolí v hospodářství i ve společnosti. Existující nepružnost institucí (především těch politických) vedla k neschopnosti adaptovat se na vzniklé šoky a neočekávané změny. Byl tak porušen základní předpoklad pro úspěšný politický i ekonomický rozvoj země.

2. VÝVOJ POLITICKÉHO SYSTÉMU BEZPROSTŘEDNĚ PO PÁDU KOMUNISMU A VOLEBNÍ OBDOBÍ 1990-1992

Sametová revoluce byla prezentována jako důsledek touhy společnosti po demokracii. Bez přijetí zákonných práv a povinností nutných pro fungování demokratické společnosti by byl následný přechod k tržní ekonomice nemyslitelný. Prvotním úkolem proto byla změna ve výkladu a použití norem upravujících stávající politický systém, která umožnila zvolit různě zájmově a ideologicky orientované zástupce občanů do nejvyšších orgánů státu ve svobodných volbách. Politikové pak měli připravit a schválit nejen demokratickou Ústavu, Listinu základních práv a svobod, ale i další normy podporující nové uspořádání státu.

Bylo velmi žádoucí, že se nový stranický systém České republiky³ začal rodit bezprostředně po událostech 17. listopadu 1989 (Pšeja, 2005). Již pouhé dva dny nato, 19. 11. 1989, vzniklo zcela spontánně Občanské fórum a tentýž den začal pracovat přípravný výbor obnovené sociální demokracie. Další politické subjekty vznikaly nesmírně rychle. Začátkem roku 1990 již v České republice působilo (počítáme-li k nim i ty subjekty, které existovaly už v době totality) zhruba 20 stran a hnutí, přičemž toto číslo neustále rostlo. Asi v polovině případů se jednalo o subjekty velmi malé, které nikdy nedosáhly byť částečného významu a které vždy zůstaly na okraji politického spektra. Ostatní strany a hnutí měly v dalším období sehrát v rozdílně důležitou roli. Můžeme je rozdělit na:

- subjekty, které vyvíjely činnost již před listopadem 1989 a kontinuálně v ní pokračovaly (KSČ, ČSS, ČSL),
- subjekty, které svou činnost obnovily nebo které navazovaly na skupiny, jež v té či oné formě vyvíjely činnost v období předlistopadovém (do této skupiny patří například ČSSD a KAN, ale také subjekty typu Československé demokratické iniciativy či Hnutí za občanskou svobodu, které vycházely čistě z disidentského prostředí a které nikdy předtím nefungovaly jako politická strana nebo hnutí),
- subjekty zcela nové (například SPR-RSČ nebo Hnutí důchodců za životní jistoty).

³ Podobné procesy probíhaly také ve slovenské části federativní republiky. Pozornost jim bude věnována při vysvětlování příčin rozpadu ČSFR v roce 1993.

Subjekt zvláštního druhu představovalo Občanské fórum. Na počátku 90. let předurčilo do značné míry dění na české politické scéně i podobu, do níž se vznikající stranický systém dále rozvíjel. Občanské fórum se deklarovalo jako organizace nepolitická, charakteru zásadně občanského, která je ve své podstatě národním hnutím za obnovu a rekonstrukci celé společnosti. Jinak řečeno, Občanské fórum poskytlo prostor pro uplatnění všem subjektům, jejichž primárním zájmem byla obnova společnosti jako celku. Logickým důsledkem takového pojmání bylo, že se v něm střetávalo mnoho názorových proudů, které měly různou, často protikladnou, ideologicko-politickou orientaci. K Občanskému fóru se hlásily tři skupiny lidí:

- první, která bývá označována jako „intelektuálové ze Špalíčku“ a která důsledně hájila existenci Fóra jakožto centristického hnutí; k ní patřila většina nejužšího vedení Občanského fóra (například Rychetský, Pithart, Palouš);
- druhá, tvořená hlavně pragmatickými ekonomy mj. z Prognostického ústavu AV (Klaus, Ježek, Dlouhý);
- třetí, která postupně stále více nabývala na síle a jež se skládala z lidí z regionálních fór.

Občanské fórum se zařadilo na střed stranického spektra a fakticky zde neumožnilo etablování jiných relevantních stranických aktérů (se specifickou výjimkou Křesťanské demokratické unie složené z Křesťanskodemokratické strany Václava Bendy a České strany lidové).

O zabezpečení poklidného fungování výkonné moci se v měsících bezprostředně po sametové revoluci starala vláda národního porozumění. Byla složena z 9 zástupců komunistické strany, 2 lidovců, 2 představitelů národně socialistické strany a 7 nestraníků, kteří působili na celkem 13 ministerstvech. Jejím sestavením byl po demisi předlistopadového premiéra Ladislava Adamce pověřen její místopředseda Marián Čalfa, který stanul v jejím čele.

První svobodné volby do Federálního shromáždění (resp. České národní rady), které se konaly 8. – 9. června 1990, se uskutečnily ve zcela nepatrně diferencovaném stranickém prostředí. Své kandidátní listiny v nich nakonec představilo jen třináct koalic, stran a hnutí. Jejich suverénním vítězem se stalo Občanské fórum s 53 % hlasů (ČNR 49,5 %) a na Slovensku Veřejnost proti násilí s 32 % hlasů. Do FS se v české části federace kromě Občanského fóra prosadily i KSČ, Hnutí za samosprávnou demokracii-Společnost pro Moravu a Slezsko (HSD-SMS) a koalice KDU. Ambiciózní socialisté (ČSS), sociální demokracie ani Strana zelených neuspěli.

Tabulka č. 2: Výsledky voleb do Federálního shromáždění v České republice v roce 1990 (uvedeny jsou pouze strany, hnutí a koalice, které získaly více než 2 % hlasů)

strany, hnutí, koalice	SNĚMOVNA LIDU		SNĚMOVNA NÁRODŮ	
	získané hlasy		získané hlasy	
	absolutně	v %	absolutně	v %
OF	3 851 172	53,15	3 613 513	49,96
KSČ	976 996	13,48	997 919	13,8
KDU	629 359	8,69	633 053	8,75
HSD-SMS	572 015	7,89	658 477	9,10
SD	278 280	3,84	301 445	4,17
SZV	273 175	3,77	288 270	3,99
SZ	224 432	3,10	248 944	3,44
ČSS	199 446	2,75	208 662	2,89

Zdroj: MALÍŘ, J., MAREK, P., (2005)

Pro tyto volby bylo charakteristické, že měly povahu plebiscitu ve vztahu ke komunismu, tj. potvrzení zásadních změn v politickém a ekonomickém uspořádání země. Výsledky voleb svědčily o odmítnutí levicové demokratické koncepce veřejností, což vedlo k neúspěchu tradičních stran české politiky (ČSSD a ČSS). Přestože se vítězství Občanského fóra očekávalo, byla jeho nadpoloviční většina hlasů přece jen překvapením, stejně jako procentuální úspěch HSD-SMS. (Pšeja, 2005). Potenciál tohoto hnutí těžícího ze vzestupu nacionalistických nálad u části občanů se však záhy velmi rychle vyčerpal.

Téměř monopolní postavení Občanského fóra na české politické scéně a vítězství Veřejnosti proti násilí na Slovensku znamenaly, že tato dvě hnutí nesla na vládní úrovni hlavní zodpovědnost za tvorbu standardní demokratické společnosti se všemi jejími typickými institucemi. Předsedou federální vlády byl jmenován opět Marián Čalfa. Devět ministerských postů ve federální vládě obsadili zástupci České republiky a správou zbylých 4 ministerstev byli pověřeni slovenští politici.

Ve svém programovém prohlášení se vláda ČSFR zavázala především napomáhat obnově občanské společnosti, která existuje mimo dosah bezprostředního působení státní moci a současně společnosti, v níž se soužití jednotlivců i institucí řídí pouze těmi zákony (psanými i nepsanými), které sama přijala, a to na základě rovnosti. Vláda ve svém prohlášení nastínila nutné institucionální změny, bez nichž by přeměna společenského a ekonomického prostředí nebyla možná a úspěšná. Vymezila rozdělení pravomocí mezi obě republiky, jak z hlediska jednotlivých oblastí veřejné správy, tak i struktury ekonomiky. Neopomněla v úvodu svého prohlášení také zdůraznit, že

vytvoří ochrannou sociální síť pro občany, kteří budou transformací zasaženi nejvíce.

Z hlediska snahy o nastolení a rozvoj konkurenčního prostředí v hospodářství ČSFR považovala vláda za nejdůležitější přistoupit bezodkladně k účinné podpoře soukromého podnikání a také k oddělení státních podniků od závazných plánů a jejich přizpůsobení komerční bázi hospodaření. Zdůraznila nutnost privatizace, liberalizace cen a zahraničního obchodu, zavedení směnitelnosti koruny, vytvoření pojistné devizové rezervy, zabránění nebezpečí příliš velkého růstu inflace nebo s ním související uplatnění přísné rozpočtové politiky. Federální vláda vymezila některé ze svých kroků přesně z hlediska časového a svými vizemi a sliby de facto navázala na dokument o stabilizačních opatřeních připravený vládou národního porozumění již v předvolebním období.

Vláda Mariána Čalfy většinu svých slibů obsažených v programovém prohlášení splnila. Všechny základní hospodářské reformy se uskutečnily již za jejího působení. Vláda svými opatřeními napomohla zmírnit a překonat hospodářskou recesi (strukturálního charakteru) provázející českou ekonomiku po první tři roky transformace. Zasadila se o vybudování základů pro funkční tržní prostředí a další nutné změny. Správnost jejího počínání se projevila až v následujícím volebním období, kdy v letech 1994–1996 česká ekonomika zažila fázi expanze a byla prezentována jako vzor úspěšné cesty transformace.

Proces stabilizace ekonomického prostředí významně nenarušily ani spory o posílení kompetencí republik na úkor federace, které iniciovaly především slovenští politici. Prvním signálem se v tomto případě stala tzv. pomlčková válka, která vypukla po návrhu prezidenta republiky Václava Havla odstranit z názvu federace slovo socialistická. Slovenští politici se ostře zasazovali o zdůraznění Slovenska v novém názvu republiky, a proto byl nakonec přijat kompromisní název Česká a Slovenská federativní republika. Opětovně se pře obnovily při přípravě demokratické federální ústavy a poukázaly na možnost budoucího rozdělení obou republik.

Transformaci hospodářství neohrozilo ani tříštění názorů, ke kterému došlo bezprostředně po volbách jak uvnitř slovenského hnutí Veřejnost proti násilí tak i českého Občanského fóra. Mezi členy Občanského fóra začala narůstat nespokojenost jak s jeho organizační strukturou, tak v očích některých z nich také s málo radikální politikou v oblasti ekonomické transformace. První a zároveň poslední předseda Občanského fóra Václav Klaus se zasazoval o profilaci hnutí více vpravo na pomyslné škále ideologického spektra (Vodička, Cabada, 2003). V konečné fázi jeho snaha vedla v roce 1991 k rozštěpení Občanského fóra na liberálněkonzervativní Občansko demokratickou stranu (ODS) a liberálněsociální Občanské hnutí (OH) vedené Petrem Pithartem a Jiřím Diensbierem. Rozpad Občanského fóra

vykrytalizoval také ve vznik Občanské demokratické aliance (ODA) a odchod některých protagonistů do České strany sociálně demokratické (ČSSD), která tak značně posílila.

Vývoj uvnitř Občanského fóra završený jeho rozštěpením do několika politických subjektů byl velmi významný, protože následně vedl ke stabilizaci stranického systému ČR (Pšeja, 2005). Po jeho zániku se podle registru ministerstva vnitra výrazně zbrzdil nárůst počtu nových stran a hnutí. Jednotlivým subjektům byl dán prostor pro jasnější profilaci a voličům bylo umožněno se v nich lépe zorientovat. Voliči přestávají pohlížet na politické strany s jistou nedůvěrou a dochází k jejich rozhodnému příklonu k politické straně jako základnímu článku celého řetězce zprostředkování politické vůle občanů.

Negativní náhled na termín „strana“ v období bezprostředně po Listopadu 1989 vyplýval z jeho ztotožňování se stranictvím v KSČ, a navíc každá politická strana více či méně staví na nějaké ideologii, což byl pojem opět velice zdiskreditovaný. V důsledku toho byl zprvu široce rozšířen názor, že občanské hnutí, které v sobě zastřešuje různé názorové proudy, může posloužit občanům v zprostředkování jejich zájmů mnohem lépe než politická strana.

Vedle vývoje uvnitř OF stojí za zmínku také dění ve dvou, v následujících letech významných levicových politických stranách - KSČ(M) a ČSSD. Přestože po Listopadu 1989 prodělala KSČ prudký úbytek voličstva, podařilo se jí obhájit legitimitu své existence a stabilizovat své postavení (Pšeja, 2005). V březnu roku 1990 se federální KSČ rozdělila na Komunistickou stranu Čech a Moravy a Stranu demokratické levice působící na Slovensku. Uvedené stabilizační tendence potvrdily parlamentní volby, v nichž KSČ(M) získala v České republice 13,48 % hlasů do SL FS a 13,8 % hlasů do SN FS. Stala se tak druhým nejsilnějším subjektem vznikajícího stranického systému ČR. Po volbách stála KSČ(M) před rozhodnutím, zda má projít transformací, nebo se raději soustředit na své tradiční „konzervativní“ voličstvo. Střet protichůdných názorových platforem uvnitř komunistické strany vyvrcholil vypsáním vnitrostranického referenda o vypuštění slova „komunistická“ z názvu strany. Téměř 76 % členů hlasovalo pro jeho zachování. Toto rozhodnutí mělo tři závažné důsledky:

- potvrdilo, že KSČ zůstane na levém okraji stranického spektra, čímž byl fakticky ponechán široký prostor pro další expanzi sociální demokracie;
- v dlouhodobějším výhledu vedlo k dalšímu odchodu těch členů, kteří tuto orientaci považovali za chybnou;
- z hlediska koaličního potenciálu izolovalo komunistickou stranu v rámci stran zastoupených v parlamentu a nebylo jí umožněno výrazněji se podílet na moci.

Československá sociální demokracie výrazně těžila ze skutečnosti, že si v letech 1948-1989 dokázala zachovat svou existenci v exilu. Na druhou stranu ji provázely vnitřní spory týkající se především jejího vztahu k OF a míry vzájemné spolupráce. Tento rozkol přispěl k volebnímu neúspěchu v prvních svobodných volbách. ČSSD v nich kandidovala v rámci koalice s názvem Sociální demokracie a získala pouze 3,84 % hlasů do SL FS a 4,17 % hlasů do SN FS. V průběhu volebního období její preference mírně rostly. Přispěl k tomu přestup některých osobností z rozpadajícího se OF.

Třebaže byla KSČ(M) druhou nejsilnější stranou zůstala v rámci politického systému téměř izolována a neohrožovala jeho stabilitu. Potenciál ČSSD se měl teprve projevit.

Celý výše popsany proces utváření raného českého politického prostředí vyplynul z odpovědně vybraného modelu poměrného volebního zastoupení. Jeho velkou předností bylo, že v tomto období napomohl svým nastavením projevit nejrůznější zájmy české společnosti a sdružit je za účelem prosazení. Kořeny měl v politické tradici první Československé republiky (Vodička, Cabada, 2003). Naopak většinový volební systém se ukázal po uskutečněných politických diskusích jako neschůdný. Vedl by svým charakterem k inklinaci k působení pouze dvou silných subjektů na politické scéně (tj. v dané situaci Občanské fóra a komunistické strany). Existence KSČ jako jediné relevantní opoziční strany byla shledána nežádoucí, protože samo Občanské fórum bylo založeno, jak již bylo řečeno, na heterogenní názorové platformě, u níž se v budoucnu očekávalo možné štěpení, které by ho mohlo oslabit právě na úkor komunistů. Ohrožen by pak mohl být celý započatý proces demokratizace společnosti, což politikové nechtěli riskovat.

V prvních letech transformace se tedy systém poměrného zastoupení ukázal jako prospěšný. Jeho slabiny, spočívající v křehkosti často vytvářených koalic nebo menšinových vlád, se objevily až v druhé půli 90. let a bude o nich dále pojednáno.

První volební období v listopadové historii bylo krátké, ale nabitě zásadními a dynamicky provedenými změnami především institucionálního charakteru. Politický systém se zasadil o vytvoření formálních pravidel potřebných pro rozvoj společnosti svobodně projevující své potřeby a zájmy. Zároveň vnesl do hospodářství země důležité prvky konkurence, bez nichž by tržní prostředí pozbývalo na smyslu. Byl vyslán jasný signál směrem k potenciálním zahraničním investorům, že Česká republika bude schopna vytvořit adekvátní podmínky pro jejich vstup na trh, kde budou jimi vložené finanční prostředky zhodnoceny a ochráněny, a na kterém snaha o zvyšování konkurenceschopnosti bude posilovat jeho efektivitu a přispívat k jeho rozvoji. Naplňování úmyslu transformovat ekonomiku, resp. celou společnost bylo také důkazem pro mezinárodní organizace, že si

Česká republika zaslouží stát se jejich právoplatným členem. Byl tak učiněn významný krok od totalitní centrálně plánované ekonomiky k tržní ekonomice založené na demokratických principech.

3. VOLEBNÍ OBDOBÍ 1992–1996 A DŮVODY ROZPADU ČSFR

Volební období let 1992-1996 se vyznačovalo dotvářením podoby politického systému České republiky. Politické strany před parlamentními volbami 1992 hojně jednaly o možných formách koaliční spolupráci a mnohé z dohod byly za účelem zvýšení volebního úspěchu skutečně uzavřeny. Občanská demokratická strana uvažovala o spolupráce hned s několika stranami (Liberálně demokratickou stranou, Konzervativní stranou-Svobodný blok, KAN či ODA). Jejím koaličním partnerem se nakonec stala KDS (Pšeja, 2005). Po komplikovaném vývoji došlo ke sloučení ČSL a KDU. Nová strana nesla název KDU-ČSL. Do koalice vstoupila i KSČM, která se pod hlavičkou Levý blok spojila s Demokratickou levicí. Příčiny takového jednání byly u ČSL a KSČM podobné: snaha odtrhnout se v očích voličů od minulosti, prokázat schopnost kooperovat v rámci stranického systému a poukázat na schopnost vymanit se z izolace.

Účelová spojení politických subjektů přispěla k vyšší obtížnosti odhadu předběžných výsledků voleb. Za favorita byla považována koalice ODS-KDS, u které byl předvídan zisk přibližně 20 % hlasů. Předpokládalo se, že při samotném volebním aktu výrazně posílí Občanské hnutí, jehož preference se pohybovaly na hraničních 5 % voličských hlasů. Jádrem této domněnky spočívalo ve víře, že se řada dosud nerozhodnutých voličů přikloní k umírněným politikům ve vedení Občanského hnutí. ODA si dělala naděje na dosažení 8-10 % hlasů. Naopak s volebním úspěchem SPR-RSČ se příliš nepočítalo. V případě Levého bloku, KDU-ČSL a ČSSD se nepochybovalo o jejich zastoupení na půdě Federálního shromáždění, resp. ČNR.

Zatímco při parlamentních volbách v roce 1990 nasadily politické strany v České republice své hlavní kandidáty do voleb do dvojkomorového FS a v ČNR působila tzv. „druhá liga“, u voleb 1992 tomu bylo naopak (Novák, Lebeda, 2004). Byla tak jasně deklarována předpokládaná neschůdnost dalšího pokračování svazku obou států federace a jejich brzká rozluka (viz níže).

Vítězem voleb se stala koalice ODS-KDS, ale poměrem, který byl mnohem výraznější než naznačovaly předvolení výzkumy (Pšeja, 2005). Zisk 30 % hlasů znamenal, že prakticky všichni nerozhodnutí voliči se přiklonili k subjektu, který se jevil být na politické scéně tím nejsilnějším. Konečné stanovisko těchto voličů naopak odsoudilo dosud hojně v zákonodárných orgánech zastoupené Občanské hnutí do pozice neparlamentní strany. Ve volbách propadla také ODA a nesplnila tak svoji vizi stát se výraznou pravicovou alternativou ODS. U ostatních relevantních stran byly výsledky v porovnání s předchozími parlamentními volbami následující: SPR-RSČ se neočekávaně velmi dobře prosadila, Levý blok a ČSSD si polepšily, KDU-ČSL si o maličko

pohoršila, výraznou ztrátu zaznamenalo v minulých volbách úspěšné HSD-SMS.

Tabulka č. 3: Výsledky voleb do Federálního shromáždění v České republice v roce 1992 (uvedeny jsou pouze subjekty, které získaly více než 2 % hlasů)

strany, hnutí, koalice	SNĚMOVNA LIDU		SNĚMOVNA NÁRODŮ	
	získané hlasy		získané hlasy	
	absolutně	v %	absolutně	v %
ODS-KDS	2 200 937	33,90	2 168 421	33,43
LB	926 228	14,27	939 197	14,48
ČSSD	498 030	7,67	440 806	6,80
SPR-RSČ	420 848	6,48	413 459	6,37
KDU-ČSL	388 122	5,98	394 296	6,08
LSU	378 962	5,84	393 182	6,06
ODA	323 614	4,98	264 371	4,08
OH	284 854	4,39	307 334	4,74
HSD-SMS	274 489	4,23	317 934	4,90
HDŽJ	214 681	3,31	228 860	3,44
SČPŽR	166 325	2,56	172 703	2,66
KAN	129 022	1,99	140 045	2,16

Zdroj: MALÍŘ, J., MAREK, P., (2005)

Tabulka č. 4: Výsledky voleb do České národní rady v roce 1992 (uvedeny jsou pouze subjekty, které získaly více než 2 % hlasů)

stany, hnutí, koalice	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ODS-KDS	1 924 483	29,73	76
LB	909 490	14,05	35
ČSSD	422 736	6,53	16
LSU	421 988	6,52	16
KDU-ČSL	406 341	6,28	15
SPR-RSČ	387 026	5,98	14
ODA	383 705	5,93	14
HSD-SMS	380 088	5,87	14
OH	297 406	4,59	-
HDŽJ	244 319	3,77	-
SČPŽR	203 654	3,15	-
KAN	174 006	2,69	-

Zdroj: MALÍŘ, J., MAREK, P., (2005)

Prezidentem Václavem Havlem jmenovaná vláda České republiky se skládala ze dvou, resp. tří pravicových stran (ODS, ODA a KDS, která na konci funkčního období vlády s ODS fúzovala) a jedné strany středu (KDU-ČSL, jež v první polovině 90. let tendovala směrem doprava). V ČNR, přejmenované od roku 1993 na Poslaneckou sněmovnu Parlamentu ČR, se její strany opíraly o minimální vítěznou koalici 105 poslanců z celkových 200. Rozdělení ministerských postů ve vládě ovšem neodpovídalo proporcionalní parlamentní velikosti koaličních stran. ODS, která představovala sama zhruba 63 % koaličních křesel v parlamentu, obdržela jen těsnou nadpoloviční většinu ministerských křesel: 10 z 19, tj. jen o jedno křeslo víc než měly zbylé malé strany. Všechny malé strany tedy byly ve vládě nadreprezentovány, zatímco největší koaliční strana (ODS) byla naopak podreprezentována. Přesto především ministři KDU-ČSL a ODA těžce snášeli, že byli v případě konfliktů uvnitř vlády snadno přehlasováni.⁴

Vláda České republiky chápala své zvolení, jako občany vyjádřenou podporu pokračování v tvorbě právního a demokratického státu, radikální transformace ekonomiky a integrace země do evropských a celosvětových institucí. Za základní úkol si ve svém programovém prohlášení stanovila dokončení jednoho z rozhodujících systémových kroků, tj. privatizaci státního majetku. Její další odkládání pro ni bylo nepřijatelné, protože podle ní představovalo zvyšování nenahraditelných ztrát v hospodářství. Proces privatizace měl být podpořen vybudováním sekundárního kapitálového trhu a funkčním státním dozorem tak, aby byly ochráněny zájmy investorů, resp. občanů a stimulováno konkurenční prostředí na vznikajícím kapitálovém trhu. Postihováno mělo být uzavírání nezákonných kartelových úmluv nebo zneužívání dominantního postavení výrobců na trhu. Podle názoru vlády měl stát do hospodářství zasahovat pouze omezeně. Vláda nechtěla připustit, aby se státní rozpočet stal dominantním nástrojem ožívání ekonomiky a ohrozil tak stabilitu státních financí a měny. Proto chtěla usilovat o jeho vyrovnanost. Uznala zpoždění daňové reformy (platnost k 1. 1. 1993) a zavázala se v budoucnu podporovat činnost podnikatelského sektoru snížením daňového zatížení. Vláda chtěla dále pokračovat v rozšiřování směnitelnosti koruny, snižování inflace či využívání mimotržního nástroje mzdové regulace, atd.

Změny týkající se ekonomického prostředí svými důsledky prokaly téměř veškeré oblasti života společnosti zahrnuté v obsahu programového prohlášení vlády. Bylo by však nekorektní, kdyby nebylo upozorněno na samý úvod tohoto dokumentu. V něm vláda upozorňovala na sílící odstředivé tendence Slovenské republiky, která usilovala o svrchovanost z hlediska mezinárodního uspořádání států.

⁴ Tato skutečnost se stala klíčovou pro koaliční vyjednávání po parlamentních volbách v roce 1996.

Vláda se proto zavázala připravit všechna nutná opatření pro případnou samostatnou existenci České republiky.

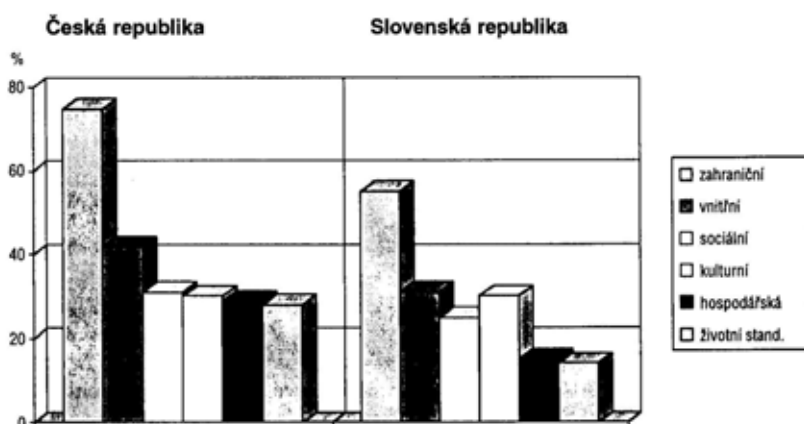
K rozpadu ČSFR skutečně k 1.1.1993 došlo. Kde hledat jeho příčiny? Problémy mezi oběma částmi federace přetrvávaly od založení Československa v roce 1918, nikdy nebyly uspokojivě řešeny a po Listopadu 1989 došlo k jejich zesílení.

Přechod od centrálně plánované k tržní ekonomice, který byl na počátku provázen hospodářskou a sociální krizí, zhoršil životní úroveň mnohem citelněji u slovenské části populace (dáno strukturálním nastavením hospodářství) (Vodička, Cabada, 2003). „Neústupná“ hospodářská politika pražské federální vlády propagující v souladu s vládou České republiky tzv. šokovou terapii vzbudila u občanů Slovenska vlnu nesouhlasu. Této situace využil v předvolební kampani v roce 1992 předseda Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimír Mečiar. Svým populismem, při němž využíval sociální argumentaci s prvky sociální demagogie, si získal obdivuhodným způsobem přízeň především mezi slovenskými občany s nízkými příjmy, kteří byly transformačními změnami zasaženi nejvíce.

Odtud tedy pramenil rostoucí rozkol ve voličských preferencích, při němž v Čechách a na Moravě neustále nabývaly většího významu proreformní síly orientované na hospodářský liberalismus, zatímco na Slovensku získávaly na síle levicově a nacionálně orientované politické strany reprezentované HZDS.

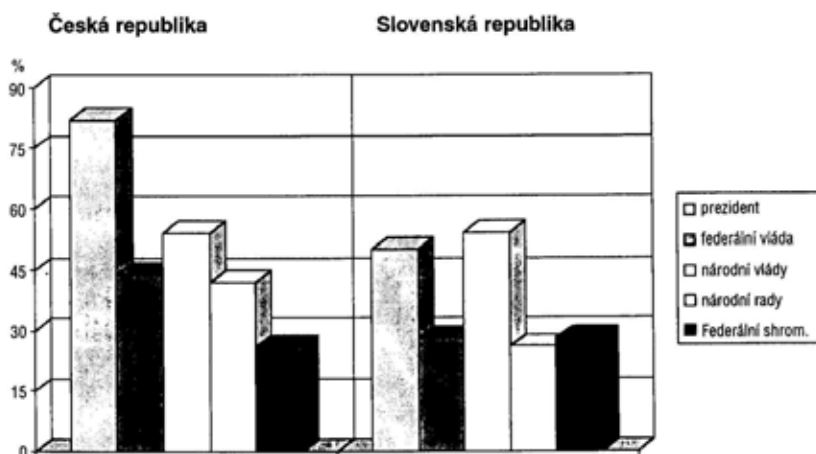
(Ne)spokojenost s politickým systémem a hospodářským vývojem mezi českými a slovenskými občany zachycují následující grafy. Z nich jsou výše uvedené tendence jasně patrné.

Graf č. 1: Spokojenost s vývojem po Listopadu 1989

Zdroj: VODIČKA, K., CABADA, L., (2003)

Graf č. 2: Důvěra v politické instituce

Zdroj: VODIČKA, K., CABADA, L., (2003)

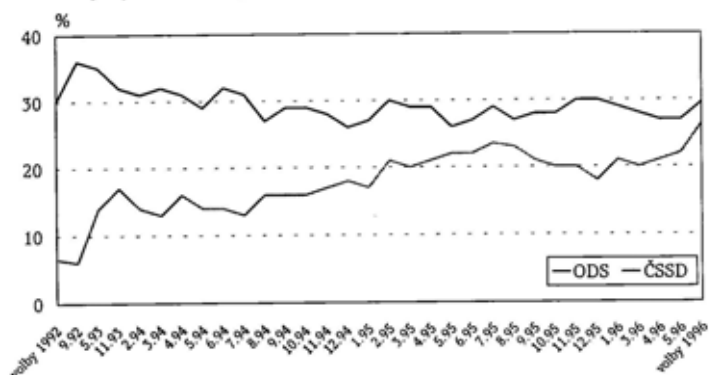
Další úskalí spočívalo v nastavení společné ústavy. Přestože byla ústava ve svém jádru komunistická, stala se základem pro skutečné parlamentní rozhodovací procesy. Obtíže způsoboval především v ní obsažený zákaz majorizace, zabraňující, aby jeden z národů mohl přehlasovat ten druhý. Jak čeští, tak slovenští vítězové voleb proto byli nuceni vstoupit do koalice s volebními vítězi z druhé republiky, aby si zajistili většinu v dané komoře Sněmovny národů. Když pak v červnu 1992 získaly v parlamentních volbách nejvíce hlasů ODS-KDS v ČR a HZDS na Slovensku, došlo k patové situaci. Koalici museli uzavřít, jak již bylo zmíněno, politické subjekty s velmi rozdílnými ideologickými východisky (tj. s odlišným pohledem na většinu základních témat týkajících se budoucnosti Československa). Neschopnost najít společný konsenzus přinutila následně české vyjednavče dát slovenské delegaci volnost pro přípravu opatření vedoucích k státní samostatnosti Slovenska.

Rozpad ČSFR se uskutečnil proti vůli většiny českých a slovenských občanů. Byl dohodou předsedů nejsilnějších politických stran Václava Klause a Vladimíra Mečiara, kteří tímto způsobem vyřešili historicky podmíněné problémy spojené s odlišnou mírou adaptace obou částí federace na přechod k tržní ekonomice založené na demokratických principech.

S odstupem času lze říci, že rozdělení federace přispělo nejen k uklidnění československých vztahů, ale také nenarušilo politickou stabilitu ČR a umožnilo české vládě bez komplikací pokračovat v započatých hospodářských reformách vytyčeným směrem.

Abychom dokreslili situaci na celé české politické scéně soustředíme nyní svoji pozornost směrem k stranám opozičním. ČSSD měla oprávněné ambice oficiálně převzít od KSČM roli druhého nejvýznamnějšího politického subjektu. V parlamentních volbách 1992 sice získala jen 6,5 % hlasů (ČNR), ale zásadní proměnu přízně voličů jí přineslo jmenování Miloše Zemana předsedou strany v roce 1993 a problémy „občanských stran“ v druhé polovině funkčního období vlády.

Graf č. 3: Vývoj volebních preferencí ČSSD v letech 1992–1996

Zdroj: MATĚJŮ, P., VLACHOVÁ, K. a kol., (2000)

Komunisté zůstali nadále izolováni. Napomohlo tomu posílení tzv. konzervativního křídla po zvolení Miroslava Grebenička předsedou strany. Ve volbách v roce 1992 získala KSČM v koalici nazvané Levý blok celkem 14,05 % hlasů. Její voličské preference bezprostředně po volbách klesly a po následujících několik let mírně kolísaly okolo hodnoty 10 %.

Extremistická krajně pravicová SPR-RSČ, která ve volbách získala překvapivých 6 % hlasů, nedisponovala dostatečnou kompatibilitou a silou, aby politický systém dokázala vyvést z rovnováhy. Zanedbatelné bylo postavení zbývajících opozičních stran. Stranický systém České republiky dospěl těsně před volbami do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 1996 do stavu, v němž existovaly všechny předpoklady k tomu, aby byla dovršena jeho základní stabilizace a aby vstoupil do fáze, pro níž jsou místo změn v počtu a charakteru subjektů typické posuny v poměru jejich sil.

Ačkoliv jsou v teoretické rovině vlády složené z většího počtu politických stran více náchylné k projevům nestability,⁵ ve vládě působící v úřadu v průběhu let 1992–1996 byly vztahy mezi jejími členy poměrně ustálené a bezprostředně nehrozila nebezpečí

⁵ Ještě intenzivněji se tato tendence projevuje při rozdílné ideologii politických stran spolupracujících ve vládě.

způsobená její případnou neschopností vykonávat svou funkci. Vláda Václava Klause měla relativně homogenní názorový charakter, který zprvu přispíval ke snadnějšímu naplňování jí stanovených cílů. Ke konci volebního období však ve vládě zesílilo roztříštění postojů jejích představitelů a do politického systému začalo vnášet některé destabilizační prvky. Prováděla ho kumulace sporů. Jejich příčinou byly vnitrostranické rozpory odlišných názorových platforem vládních stran, které vedly ke změnám orientace prosazovaných politik. Dále se jednalo o finanční skandály odhalené v ODS. Byly praktickým příkladem propojenosti vlivných zájmových skupin s politiky, na jejíž negativní důsledky pro tehdejší společnost upozorňuje např. Kouba (2001) nebo Havel (2004). Vláda se podle názoru některých autorů dopustila několika chyb a nedůsledností ve svých rozhodnutích, které měly přispět k hospodářské recesi v letech 1997–1999. O míře jejího zavinění se v tomto případě vedou spory. Přestože stabilita této vlády nebyla narůstajícími problémy významně zasažena, položila základy pro první překážky na cestě k úspěšnému dosažení dlouhodobého ekonomického růstu.

Politická stabilita a schopnost naplňovat stanovené cíle programového prohlášení vlády týkající se transformace hospodářství v tomto období vzbuzovaly důvěru investorů a podněcovaly k růstu pohybu kapitálu v ekonomice. Zahraniční kapitál směřoval do země ve formě investic do privatizovaných státních podniků a lákal jej z hlediska krátkodobého také vysoký úrokový diferencíál či nízké kurzovní riziko dané zavedením fixního směnného kurzu. Tyto investice přispívaly k dalšímu rozvoji konkurenčního prostředí v zemi a k příkladnému hospodářskému růstu. Tvorba tržních podmínek založených na volné soutěži iniciovaná vládou byla v roce 1995 také oficiálně oceněna v mezinárodním měřítku OECD, která uvítala Českou republiku mezi svými členy.

4. PARLAMENTNÍ VOLBY V ROCE 1996 A PŘÍČINY VLÁDNÍ KRIZE

Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, které se konaly na přelomu května a června 1996, znamenaly ve vývoji českého stranického systému zlom (Pšeja, 2005). Přinesly nejenom výraznou redukci počtu relevantních subjektů v něm zastoupených, ale navíc rozhodly i o tom, že neúspěšné subjekty, které v těchto volbách nepřekročily pětiprocentní klauzuli, budou v příštích dvou volebních obdobích marginalizovány.

Vítězem voleb se stala ODS, která obdržela prakticky stejné procento voličských hlasů jako před čtyřmi lety (29,6 %). Následovala ji ČSSD s 26,4 % hlasů, která potvrdila svoji „novou“ pozici druhého nejpopulárnějšího politického subjektu v zemi. Výsledky parlamentních voleb deklarovaly zlepšení postavení KDU-ČSL, která v nich získala 8,1 % hlasů a mírně si polepšila s 6,4 % hlasů i ODA. Komunisté zaznamenali ztrátu (10,3 % hlasů). Druhá z krajních politických stran SPR-RSČ naopak posílila (8 % hlasů).

Tabulka č. 5: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 1996 (uvedeny jsou pouze subjekty, které získaly více než 2 % hlasů)

stany, hnutí, koalice	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ODS	1 794 560	29,62	68
ČSSD	1 602 250	26,44	61
KSČM	626 136	10,33	22
KDU-ČSL	489 346	8,08	18
SPR-RSČ	485 072	8,01	18
ODA	385 369	6,36	13
DŽJ	187 455	3,09	-
DEU	169 796	2,80	-
SD-LSNS	124 165	2,05	-

Zdroj: MALÍŘ, J., MAREK, P., (2005)

Po volbách byla sestavena „staronová“ vláda složená z nejsilnější ODS a dvou malých stran KDU-ČSL a ODA. Vyšší proporcnost většinového volebního systému neumožnila ani přes celkových 44 % hlasů získat koaličním stranám nadpoloviční většinu křesel v Poslanecké sněmovně, na rozdíl od roku 1992, kdy byla většina ustanovena při pouhých 42 % hlasů (Novák, Lebeda, 2004). Vláda tedy měla menšinový charakter. Disponovala 99 poslaneckými mandáty ze souhrnných 200, což vyvolávalo obavy o její budoucí stabilitu a akceschopnost. Její moc byla oslabena na úkor důležitosti

Poslanecké sněmovny, v jejímž čele stanul předseda nejúspěšnější opoziční strany (ČSSD) Miloš Zeman.

Formování většinové vládní koalice bylo dále ztíženo zastoupením krajních politických stran v Poslanecké sněmovně. KSČM a SPR-RSČ svojí povahou limitovaly možnost vytvoření stabilní vlády i věrohodné opozice usnadňující případné střídání vlád. ODS s nimi odmítla vyjednávat o spolupráci a jejich křesla jí pak pro získání potřebné většiny scházela.

Existoval oprávněný důvod nahlížet na tyto strany jako na extremistické? Podíváme-li se do jejich programových vyjádření, nezdávaly tyto strany důvod k podezření, že by usilovaly o omezení demokracie v zemi. Jedinou výjimkou byla snad věta z programu SPR-RSČ týkající se otázky, jak cituje Fiala (1998), „nepřízpůsobivých etnik, např. cikánů“. KSČM měla ve sledovaném období standardizované programové dokumenty a nehlásila se k odkazu komunismu leninského či stalinského typu. Nevyznačovala se snahou oslabit instituty zastupitelské demokracie a spíše usilovala o větší uplatnění demokracie přímé. Nepožadovala omezení svobody slova či projevu, naopak se zasazovala o větší informovanost občanů. V těchto bodech se shodovala se SPR-RSČ, která se na rozdíl od komunistické strany nehlásila k žádné ideologii a její program nebyl ustálený. Označení komunistické strany za extremistickou pravděpodobně spíše plynulo z její nereformované podoby a z odkazu její minulosti. Republikáni se o tento přívlastek zasadili svým radikálnějším vztahem k menšinám.

Příznivci těchto politických subjektů byli spíše lidé s nižší životní úrovní a občané vyššího věku, kteří trpěli po změně režimu pocitem sociální frustrace. Vnímání republikánů a komunistů jako extremistických uskupení českou veřejností dokládá následující tabulka:

Tabulka č. 6: Které politické strany považujete za extremistické? (březen 1997)

Politické strany	Na 1. místě (v %)	Na 2. místě (v %)	Uvedli celkem (v %)
SPR-RSČ	54	11	65
KSČM	10	13	23
ODS	3	0	3
SČK	1	0	1
ODA	1	1	2
ČSSD	1	1	2
Žádná	13	-	13
Neví	15	-	15

Zdroj: FIALA, P., (1998)

Křehkost koaličního uskupení dokresloval fakt, že ODA a KDU-ČSL už nechtěly připustit opakování situace, kdy byly ve vládě přehlasovány ODS a vynutily si společně získání stejného počtu ministerských postů (osm) jako měla vítězná strana (ODS) (Novák, Lebeda, 2004).

Programové prohlášení vlády plynule navázalo na to předchozí. Byl v něm např. zdůrazněn úmysl pokračovat ve snaze o vyšší pevnost a důvěryhodnost měny přispívající ke snižování inflace a vyrovnané platební bilanci, v procesech privatizace bank a strategických podniků, udržení vyrovnaných rozpočtů a v trendu snižování daní či zlepšení institucionálních podmínek pro rozvoj podnikání, atd. Jeho realizace byla nicméně omezena krátkou dobou výkonu úřadu této vlády.

Vláda, resp. v ní spolupracující politické strany, se od počátku svého působení potýkaly s řadou problémů. KDU-ČSL se v tomto období posunula do samého středu ideologické škály. Přestala se bránit spolupráci s levicově orientovanou sociální demokracií a dokonce podpořila některé její kandidáty v prvních volbách do Senátu na podzim roku 1996 (Pšeja, 2005). KDU-ČSL pak přes nesouhlas ODS prosadila do čela Senátu Petra Pitharta. ODS vnímala toto jednání jako útok proti vládní koalici a přípravu na možnou budoucí vládní spolupráci KDU-ČSL s ČSSD. Obě malé strany i někteří členové samotné ODS se také nemohli smířit s velmi dominantním postavením předsedy Václava Klause. Intenzivněji se tak projevoval – již před volbami se objevující – názorový střet mezi členy vládní koalice.

Na konci roku 1996 se také vynořily první signály o potížích české ekonomiky. Souvisely s netransparentností a neefektivitou finančního systému, který byl spolu s nedostatečně restrukturalizovanou podnikovou sférou do značné míry zatížen morálním hazardem. Růst reálných mezd předstihoval růst produktivity práce a zvyšoval poptávku po spotřebitelských dovozech. Veřejný sektor tíhnul k neprůhlednému deficitnímu zadlužování. Hospodářství se začalo přehřívat a hrozilo narušení jeho vnitřní rovnováhy. Za této situace selhala spolupráce mezi vládou starající se o fiskální politiku a monetární autoritou (ČNB). Ty se v následujících měsících navzájem obviňovaly z nečinnosti, případně nevhodnosti použitých nástrojů při řešení vzniklé měnové krize.

Vláda v letech 1996 a 1997 v určitém ohledu skutečně pochybila. Např. ministr hospodářství Karel Dyba nepřímo v publikovaných materiálech uznává: „V předvolebním období byli ministři silně zaneprázdněni nikoli ekonomickým vývojem, ale svými politickými povinnostmi.“ (Dyba, 2002). Po volbách byla vláda pro změnu zaneprázdněna zmíněnými koaličními rozmíškami a přípravami na schválení státního rozpočtu na rok 1997.

Vážnost problémů ekonomiky se plně projevila na počátku roku 1997, kdy se neočekávaně objevil výpadek příjmů státního rozpočtu (Kočárník, 2002) a kulminoval kurz české koruny, který se octl v rukou spekulantů. Vláda se proto rozhodla podpořit důvěryhodnost svoji i celé ekonomiky pomocí tzv. prvního balíčku (jeho oficiální název zněl: „Korekce hospodářské politiky a dalších transformačních opatření“), který byl zaměřen na zabránění vzniku velkého deficitu státního rozpočtu cestou rozpočtových škrťů a na urychlení některých legislativních opatření pro zprůhlednění finančních trhů. První záměr záhy popřely ostré spory mezi politiky uvnitř vládní koalice.

Na propuknutí měnové krize po spekulacím útokem na českou korunu v květnu 1997 vláda zareagovala druhým balíčkem opatření zejména institucionálního charakteru, který při zpětném hodnocení tehdejší předseda vlády Václav Klaus i ministr financí Ivan Kočárník označili za chybný a nadbytečný. Podle jejich názoru byl vyvolán spíše politickými než úzce ekonomickými důvody. Jeho záměrem bylo potvrdit nadále trvající akceschopnost vlády.

Neutěšený stav ekonomiky a rostoucí nevěra mezi představiteli vlády byly v listopadu 1997 doplněny vypuknutím dalšího z řady finančních skandálů ODS. Následně proběhl tzv. sarajevský atentát, při němž část členů ODS vyzvala předsedu Václava Klause k rezignaci, ale neúspěšně. Na základě obnovení kauzy o neprůhledném financování ODS vyvrcholilo mezi členy ostatních vládních stran přesvědčení o neschůdnosti pokračování jejich vzájemného svazku. Ministři KDU-ČSL následování svými kolegy z ODA podali dne 28. 11. 1997 demisi a vláda padla (Pšeja, 2005).

Druhá z vlád pod vedením Václava Klause trpěla od samého počátku příznaky nestability a pravděpodobně přispěla svým (ne)jednáním k prohloubení obtíží v ekonomické sféře. Na omezené míře moci, kterou disponovala, se podepsalo nastavení poměrného volebního systému. To umožnilo vstoupit krajním politickým subjektům (KSČM a SPR-RSČ) do Poslanecké sněmovny a odčerpalo pravicové koalici potřebné mandáty k získání většiny. Projevila se i vyšší míra proporčnosti systému. Sama vláda trpěla vnitřními spory, které odváděly její pozornost od narůstajících problémů hospodářství. Osobní ambice představitelů politických stran zastoupených ve vládě často přerostly zájem veřejný. Neschopnost vzájemně komunikovat, spolupracovat a dojít ke konsenzu ztížila uspokojivé vyřešení nesnází v oblasti politické i ekonomické. Zbrzdilo se provádění dalších nezbytných reforem zvyšujících míru konkurenceschopnosti ekonomiky. Domníváme se, že rozhodnutí investorů vstoupit na český trh mohla v tomto období pozdržet nejen měnová krize, ale zejména nedořešená privatizace bankovních domů, nedostatečná míra podpory

přímých investic ze strany státu⁶, špatná vymahatelnost práva a zdlouhavost soudních procesů, dlouhá doba při vyřizování formalit u vzniku a zániku firmy, malá připravenost absolventů a žadatelů o práci na požadavky trhu práce, atd. Zde bychom pravděpodobně našli hlavní negativum nepříznivého politického vývoje.

⁶ Klausova vláda nebyla nakloněna investičním pobídkám, protože jejich přínos považovala za sporný.

5. DŮSLEDKY POTÍŽÍ PRAVICOVÝCH STRAN A PŮSOBENÍ VLÁDY JOSEFA TOŠOVSKÉHO

Po zániku vlády na konci roku 1997 se nová fakta o nedůvěryhodném sponzorování ODS podepsala na straně samotné. V ODS se oficiálně vytvořila názorová frakce pod vedením Jana Rumla a Ivana Pilipa, k níž se připojila asi třetina poslanců této strany. Během jednoho měsíce nespokojení členové opustili ODS a založili nový politický subjekt nazvaný Unie Svobody. ODS se v zájmu své konsolidace rozhodla provést účetní audit. Jeho výsledky potvrdily nepořádek v účetních záznamech, využívání černých fondů a občasně fingování sponzorských darů. ODS však nebylo prokázáno vědomé konání těchto pochybení. Signály o podobných prohřešcích se v téže době objevily také v případě ODA. Jejich prokazování na rozdíl od ODS přispělo k úplnému rozkladu ODA a jejímu odsunutí na okraj voličského zájmu.

Počátkem ledna 1998 byla prezidentem republiky jmenována menšinová dočasná tzv. poloúřednická vláda složená zejména z členů malých politických stran a z těch politiků, kteří ODS opustili, jakož i ze sedmi nestraníků (Novák, Lebeda, 2004). Jejím premiérem se stal, v daný okamžik již bývalý, guvernér centrální banky Josef Tošovský.

Podporu v Poslanecké sněmovně získala vláda díky ČSSD. Sociální demokracie se sama na poloúřednické vládě nepodílela, jen ji „tolerovala“ pod podmínkou, že už v červnu 1998 budou vypsány předčasné volby. ČSSD se spolu s ODS obávala, aby prozatímní Tošovského vláda nečinila nějaké důležité nenávratné opatření.

Vláda nedisponovala časovým prostorem, který by jí umožnil výrazné změny v hospodářské politice. Jejím hlavním cílem podle vládního programového prohlášení bylo stabilizovat vývoj ekonomiky, která se po měnové krizi propadala do recese. Z hlediska investování bylo toto funkční období velmi důležité, protože bylo spojeno se zahájením podpory investování formou investičních pobídek, které ovlivnilo ekonomiku země v příštích letech (Petříček, 2003).

Prozatímní vláda napomohla překlenout z politického i ekonomického hlediska nelehké období krize. V očích politiků z ODS (Zahradil, 1999) a dle postřehů některých politologů (Novák, Lebeda, 2004) zůstala tato vláda přes veškeré své klady vnímána jako výsledek vyústění mocenského boje uvnitř padlé vlády Václava Klause a nevraživosti vůči jeho osobě. Důkazem pro tyto domněnky mělo být dosazení tří představitelů ODA do ministerských křesel přesto, že se tato politická strana potýkala se shodnými finančními aférami, pro které byla kritizována ODS.

6. VOLEBNÍ OBDOBÍ 1998–2002

Volební období let 1998 – 2002 bylo hned v několika ohledech výjimečné. Vlády se ujala levice. Bouřlivě se diskutovalo o přínosu současného volebního systému a objevila se snaha (neúspěšná) ho změnit. Malé parlamentní strany se spojily v tzv. volební alianci a významně vzrostly volební preference krajní levice. Začněme tedy po pořádku.

Předčasné volby v roce 1998 se vyznačovaly opětovou redukcí počtu politických stran zastoupených v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR (Pšeja, 2005). Pětiprocentní klauzuli nutnou pro vstup do tohoto zákonodárského orgánu nepřekročila SPR-RSČ. Z relevantního politického spektra vymizel krajně pravicový politický subjekt, kterého vlastní vnitřní spory dovedly až k naprostému zániku. Volebního klání se rozhodla neúčastnit do té doby v Poslanecké sněmovně zastoupená ODA. Příčinou byl neutěšený stav jejich financí, na který bylo výše upozorněno. Vyzvala proto své příznivce, aby odevzdali svůj hlas některé z pravicových stran. Místo náležející dosud ODA nyní zaujala Unie svobody.

Programová profílace Unie svobody zůstala poněkud nejednoznačná. Střetly se v ní ideové proudy liberální (reprezentovaný Vladimírem Mlynářem) a konzervativní (favorizovaný předsedou strany Janem Rumlem). Unie svobody se snažila zapůsobit na voliče apelem na posílení role morálky ve společnosti a důrazem na „vyšší“ hodnoty. Již velmi krátce po svém založení se těšila z relativně vysoké voličské podpory. Podle průzkumů IVVM z března a dubna 1997 se k ní hlásilo okolo 12-13 % potenciálních voličů. Přízeň občanů prokazovaná Unii svobody nicméně začala záhy rychle opadat.

Druhý z pravicových subjektů (ODS) zaznamenal v předvolebním pololetí v důsledku událostí z přelomu let 1997 a 1998 prudký pokles preferencí. V jeden okamžik se dokonce nacházely pod hranicí 10 % a občanským demokratům hrozilo nebezpečí spojené s jejich marginalizací. Počátkem června se podpora voličů této strany odhadovala na 17 %, což bylo stále hodně pod úrovní let předcházejících. Skutečné výsledky voleb konaných 19. – 20. června 1998 proto byly z pohledu ODS velkým překvapením.

ODS v nich získala 27,7 % hlasů a stala se druhým nejsilnějším politickým hráčem. Vavříny pro vítěze náležely ČSSD, která přesvědčila o správnosti svých záměrů celkem 1 928 660 právoplatných voličů (32,3 %). ČSSD profitovala ze schopnosti vymanit se z kontraproduktivních vnitrostranických sporů a ve sledovaném období se nacházela v pozici stabilizované a perspektivní politické strany. Jej úspěch byl pouze oficiálním potvrzením výsledků výzkumů veřejného mínění, které sociální demokracii stavěly od konce roku 1997 na první místo. Třetí nejúspěšnější stranou voleb se se ziskem

11 % hlasů stala KSČM. V porovnání s předchozími volbami si polepšila i KDU-ČSL s 9 % hlasů. Určité zklamání zažili představitelé US, když jejich strana obdržela pouhých 8,6 % hlasů.

Tabulka č. 7: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 1998 (uvedeny jsou pouze subjekty, které získaly více než 2 % hlasů)

stany, hnutí, koalice	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ČSSD	1 928 660	32,31	74
ODS	1 656 011	27,74	63
KSČM	658 550	11,03	24
KDU-ČSL	537 013	9,00	20
US	513 596	8,60	19
SPR-RSČ	232 965	3,90	-
DŽJ	182 900	3,06	-

Zdroj: MALÍŘ, J., MAREK, P., (2005)

Poprvé v novodobé historii České republiky (resp. i ČSFR) měli být občané svědky střídání odlišně ideologicky orientovaných politických stran v úřadu vlády.

Na základě vyjednávání o povolební spolupráci ČSSD vytvořila znovu menšinovou vládu, ve které byli tentokrát zastoupeni pouze ministři stranicky k ní příslušející. Proč se nepodařilo sestavit vládu většinovou? Vezmeme-li v úvahu, že KSČM stále disponovala nulovým koaličním potenciálem a byla automaticky vyloučena ze všech vládních koalic, připadaly teoreticky v úvahu pouze tři většinové alternativy:

1. ODS + KDU-ČSL + US (63 +20 +19 = 102 mandátů, tj. 51 %):
Důvodem neuskutečnění této logicky nejpřijatelnější koalice pravého středu byla přetrvávající averze mezi jejími případnými členy. US reprezentovali hlavně nespokojení politikové, kteří vystoupili v roce 1997 z ODS. KDU-ČSL byla pro změnu stranou, jež v roce 1997 svým vystoupením ze společné vlády způsobila její pád. Vytvořením této koalice by byla popřena vážnost a smysluplnost předešlých událostí.
2. ČSSD + KDU-ČSL + US (74 + 20 + 19 = 113 mandátů, tj. 56,5 %):
Toto složení vládní koalice upřednostňoval tehdejší vlivný předseda KDU-ČSL Josef Lux a také prezident republiky Václav Havel. Nebyla realizována, protože pravicová Unie svobody Jana Rumla odmítla nejen vládní, ale i parlamentní spolupráci se sociální demokracií. Jak uvádí Novák, Lebeda (2004), tuto značně heterogenní koalici by sjednocoval nejspíše pouhý „odpor“ k ODS (respektive k jejímu předsedovi Václavu Klausovi).

3. ČSSD + ODS (74 + 63 = 137 mandátů, tj. 68,5 %): Výrazná ideologická vzdálenost mezi oběma stranami byla nevýhodou také této koalice. Společný zájem, který ČSSD a ODS spojoval, spočíval v omezení vlivu malých stran a prezidenta republiky v případě některých jeho pravomocí.

Poté, co strany odmítly vstoupit do výše uvedených koalic, se ODS v červenci 1998 rozhodla „tolerovat“ menšinovou jednobarevnou vládu ČSSD a uzavřela s ní tzv. „Smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí“, obecně označovanou jako „opoziční smlouva“. Kdyby opoziční smlouva nevznikla, prožila by pravděpodobně ČR období střídání vlád, politické nestability a předčasných voleb, což by neumožňovalo dostat hospodářství brzy z recese.

Podpisem smlouvy se sociální demokracií nevstoupila ODS ani do nové vlády, ani se nezavázala podporovat vládu při hlasování o jejích návrzích v parlamentu. Uznala jen právo nejsilnější strany (ČSSD) vytvořit menšinovou vládu, zavázala se neúčastnit se hlasování o důvěře vlády a neiniciovat případné vyjádření nedůvěry vládě. Mezi smluvními stranami se tedy nejednalo o volební, parlamentní ani vládní koalici.

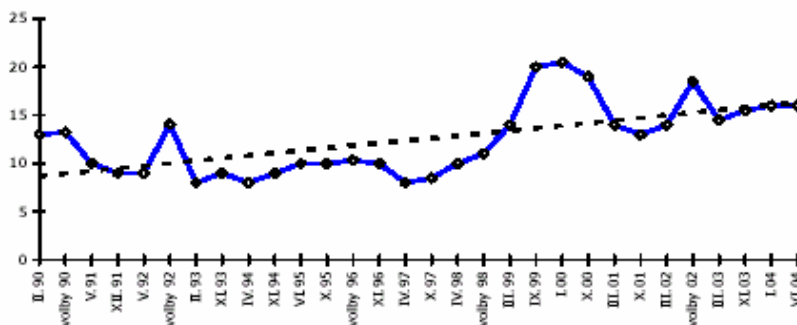
ČSSD na oplátku ve smlouvě souhlasila s právem ODS obsadit křesla předsedů obou komor Parlamentu ČR a s rozsáhlou reformou ústavy, která měla být doplněna zákony, jenž by posílily význam výsledků volební soutěže politických stran (Malíř, Marek, 2005). Zamýšlená změna volebního systému měla předejít patovým situacím, které zažila ČR po volbách v roce 1996 a 1998.

Hlavním cílem uvedeným v programovém prohlášení menšinové vlády bylo podpořit rozvoj takové společnosti, ve které se investice do lidského kapitálu a snaha o pozvednutí lidského potenciálu stanou motorem pro dlouhodobý hospodářský růst země. Úspěchy ekonomiky tedy do budoucna neměly být vystavěny na levné pracovní síle, ale na principech znalostní společnosti. Sociálně demokratická vláda kladla také ve svém prohlášení důraz na vyšší spoluúčast občanů na správě věcí veřejných a uplatnění principů solidarity a sociální soudržnosti ve společnosti. Stanovila pět zásadních opatření, které podle jejího názoru měly přispět ke korekci a dokončení transformačního procesu v ČR. Týkaly se například boje proti ekonomické kriminalitě a oživení ekonomického růstu podporou přílivu zahraničních investic, privatizace bankovního sektoru nebo deregulace cen. Dále zahrnovaly vytvoření vyšších územně správních celků či zrychlení adaptace na legislativu EU. Hospodářská politika vlády se měla nově opírat o střednědobé makroekonomické a fiskální rámce a dlouhodobé strategické koncepce jednotlivých oblastí národního hospodářství. Vládě bylo při hodnocení naplňování programového prohlášení často vyčítáno, že výsledky avizované akce „Čisté ruce“ nejsou uspokojivé a nedostatečně se věnuje i své hlavní prioritě - investicím do vzdělání. Na druhou stranu

je nutné říci, že mnohé z uvedených záměrů se vládě v průběhu jejího funkčního období podařilo realizovat, i když nevlastnila dostatečné množství mandátů, které by usnadnily jejich schválení.

Ze znění programového prohlášení vlády ČSSD již bylo patrné, že se pevně rozhodla pokračovat v transformaci české společnosti a upřednostnila ji před spíše populistickými kroky, které by jí mohly zabezpečit lidovou podporu. Zvolila ovšem tu z variant, která byla nevyhnutelně bolestnější pro velkou část přirozeně levicových voličů (Kunštát, 2004). Sociální demokracie začala přicházet o jejich podporu, čelila pocitu odcizení svých voličů a její preference značně klesaly. Alternativu našli zklamaní sociálně demokratičtí voliči, podobně jako ti dříve sympatizující se SPR-RSČ nebo stranou Důchodců za životní jistoty, u KSČM. Volební preference komunistické strany od parlamentních voleb 1998 významně rostly, jak dokládá graf:

Graf č. 4: Vývoj podpory KSČM od roku 1990

Zdroj: KUNŠTÁT, D., (2004)

Úspěchy KSČM byly umocněny jejími mnohdy neprávem opomíjenými přednostmi, které spočívaly v pevném institucionálním a organizačním zázemí. Komunistická strana disponovala velmi silnou, stabilizovanou a rozvětvenou regionální infrastrukturou, která je velmi důležitá pro lokální i celostátní působení kterékoliv politické strany. Na rozdíl od ostatních politických subjektů byla schopna dlouhodobě fungovat bez dluhů a financovat své kampaně i svou činnost do značné míry z vlastních zdrojů. Opírala se o širokou, na české poměry masovou členskou základnu čítající okolo 100 000 členů. Rostoucí preference posunuly nezbytně KSČM do role subjektu, s kterým bylo třeba do budoucna při jednáních počítat. Druhá relevantní levicová strana (ČSSD) proto na rozdíl od první poloviny 90. let přestala odmítat závazek s ní nespolupracovat a na parlamentní úrovni s KSČM hlasovala pro (ti) schválení některých zákonných norem.

Do politického dění - především z hlediska úspěšnosti ve volbách do nižších zastupitelských orgánů a senátu - promluvilo ve sledovaném volebním období nové uskupení s názvem Čtyřkoalice. Čtyřkoalice vznikla v roce 1998 jako druh nejvolnějšího a nejjednoduššího spojení

mezi politickými subjekty tzv. volební aliance složené z KDU-ČSL, US, ODA a DEU. Paralelně s narůstající mírou spolupráce mezi ČSSD a ODS se stupňovaly obavy malých stran v ní zastoupených a stala se pro ně prostředkem, pomocí něhož čelily schválení a případnému nastolení většinového volebního systému. Výrazná nesourodost této skupiny stran, která nutně musela vést k jejímu zániku, byla výstižně popsána ve stati Kubáta (2002). Neschopnost nalézt konsenzus v základních aspektech směřování a struktury Čtyřkoalice znemožňovala prohloubení její vnitřní spolupráce. V lednu 2002 došlo ke spojení Unie Svobody s minoritní Demokratickou unií a dále vystupovaly pod složeným názvem US-DEU (Malíř, Marek, 2005). Současně začaly ze strany KDU-ČSL sílit kritické hlasy vůči ODA, které bylo vytýkáno nesplácení vysokého dluhu z počátku 90. let. Přes nesouhlas US-DEU lidovci stupňovali své požadavky až donutili zástupce ODA k odchodu ze Čtyřkoalice. Před volbami v roce 2002 figurovali na společných kandidátkách pouze členové KDU-ČSL a US-DEU pod označením „Koalice“.

Na podzim 1999 se vláda ČSSD dostala do krize, když ji její smluvní partner (ODS) odmítl dočasně podporovat. Sociální demokratům zejména vyčítal, že jejich nasazení při práci na volební reformě je nedostatečné, a že ji úmyslně oddalují. Odmítl schválit návrh státního rozpočtu na rok 2000 a inicioval podnět k vytvoření tzv. supervelké koalice všech demokratických stran, která by nahradila menšinový kabinet ČSSD.

Východiskem z krize se stalo přes (silný odpor uvnitř sociální demokracie) podepsání tzv. tolerančního patentu. Oficiální název dokumentu zněl: „Společné prohlášení delegací ODS a ČSSD ze dne 14. 1. 2000“ (Novák, Lebeda, 2004). ČSSD v něm v podstatě souhlasila s požadavky ODS o podobě volebního zákona, ale oddálila jeho účinnost k 1. lednu 2002.⁷ Zúčastněné strany rozšířily původní smlouvu o pět dohod dotýkajících se státního rozpočtu, změn volebního systému, přípravy na vstup ČR do Evropské unie, podmínek tolerance menšinové vlády a vzájemné komunikace. Dohody se na kompromisních hlasováních v Poslanecké sněmovně, včetně klíčového hlasování o rozpočtu. Toleranční patent tedy okamžikem, kdy vstoupil v platnost, povýšil dosud existující vztah pouhého

⁷ Od léta 1999 totiž podpora občanů vůči ČSSD klesala a ke konci roku se dostala pod 10 % (Novák, Lebeda, 2004). Sociální demokracie si byla vědoma, že kdyby byly vyhlášeny předčasné volby konané podle stávajícího volebního zákona hrozila by jí porážka a návrat do pozice malé politické strany. Při uskutečnění voleb podle volebního zákona se silnými většinotvornými prvky podle představ ODS by byla dokonce vystavena úplně politické marginalizaci. Při zažehnutí krize a odložení platnosti novely se ČSSD otevíral prostor pro opětovné získání podpory voličů a zmírnění obav ze ztráty vlivu na dění v zemi.

vzájemného respektování obou politických subjektů na skutečnou parlamentní koalici.

Bylo určitým paradoxem, že se před parlamentními volbami v roce 2002 nedistancovala od opoziční smlouvy ODS, ale naopak ČSSD, která se s její pomocí udržela celé funkční období u vlády a byla jejím hlavním beneficentem. Nebyl totiž splněn hlavní smluvní požadavek ODS týkající se nového nastavení volebního systému. Přes veškeré úsilí se oběma partnerům nepodařilo prosadit ani změnu ústavy, která by oslabilu prezidentskou roli při jmenování premiéra, ani výraznou úpravu volebního zákona, který by usnadnil vládnutí velkým stranám. Bariéru pro přímou ústavní změnu představoval nedostatečný počet hlasů ODS a ČSSD v Senátu, proto byla zvolena cesta změny volebního zákona. Po přehlasování veta prezidenta republiky poslancekou sněmovnou byly vzneseny proti novému volebnímu zákonu dvě ústavní stížnosti, na jejichž základě Ústavní soud rozhodl, že nově přijatá volební pravidla nejsou v souladu s Ústavou ČR a musí být zrušena (Klíma, 2002). Pro sociální demokracii byl odklon od opoziční smlouvy velmi prospěšným taktickým tahem, protože jí dopomohl k neočekávanému vítězství v nadcházejících volbách 2002.

Po vítězství v parlamentních volbách v roce 1998 vytvořila ČSSD jednobarevnou menšinovou vládu. Její akceptace byla stvrzena podpisem tzv. opoziční smlouvy s pravicovou ODS. Smluvní partneři pravděpodobně svým rozhodnutím zabránily častému střídání neakceschopných vlád, které hrozilo z důvodu ideologické vzdálenosti a osobní nevraživosti mezi členy politických stran zastoupených v Parlamentu ČR. Přesto, že se ČSSD podařilo překonat počátečné nelehké období neuspokojivých hospodářských výsledků a zkorigovat, resp. dokončit proces transformace, bylo její působení v oblasti hospodářské politiky limitováno nutností hledat konsenzus mezi všemi politickými subjekty zákonodárných orgánů. Díky svému menšinovému postavení se vláda sociální demokracie nevyhnula ani vládní krizi. Její působení proto nelze považovat za zcela stabilní.

Pro investory však bylo jmenování levicové vlády přes veškeré její problémy impulsem pro obnovení jejich důvěry v českou ekonomiku. Vláda konkrétně během svého působení dokázala posílit institut investičních pobídek zavedený Tošovského vládou, obnovila proces privatizace a podporovala například projekty výstavby továren na tzv. zelené louce. Do ekonomiky tak začaly vstupovat zcela nové podnikatelské subjekty, které s sebou přinášely novou podnikovou kulturu, kladly vyšší nároky na zaměstnance, nutily je k větší efektivitě, navazovaly s domácími podniky spolupráci a celkově podporovaly růst konkurence v českém hospodářství.

Domníváme se, že se Zemanova vláda svými kroky snažila co nejvíce přispět k obnovení a posílení konkurenceschopnosti ČR, ale sama svojí podstavou udržovala ekonomické subjekty v určité nejistotě.

7. DRUHÁ PŘÍLEŽITOST PRO SOCIÁLNÍ DEMOKRACII

Jedinečnost parlamentních voleb v roce 2002 byla dána dvěma skutečnostmi. Po deseti letech dominance pravicových stran poprvé v celkovém součtu zvítězily politické subjekty hlásící se k levici. KSČM se navíc podařilo výrazně se prosadit a dosáhla nejlepšího volebního výsledku za celou dobu své polistopadové existence (Prorok, 2002). Význam těchto faktorů nesnižuje ani to, že byly dosaženy při nízké volební účasti (58 %) a spíše svědčí o neschopnosti pravicově laděných politických stran přesvědčit voliče, že budou tím správným způsobem hájit jejich zájmy. Do poslanecké sněmovny nevstoupil žádný nový subjekt. Tím byla stvrzena stabilizace hlavních aktérů české stranické soustavy.

Před volbami do poslanecké sněmovny v roce 2002 existovali tři významní kandidáti na vítěze. Voličská podpora dvou největších rivalů ČSSD a ODS byla ve sledovaném období téměř identická. Třetím politickým subjektem usilujícím o prvenství ve volbách byla Čtyřkoalice. Dominovala uveřejněným výsledkům volebních preferencí po celý předchozí rok 2001. Nezanedbatelnou přízeň si uchovala i před volbami přesto, že její vnitřní spory narušily její image morálního a mocensky nezkaženého uskupení.

V samotných volbách se ČSSD podařilo obhájit postavení nejsilnější parlamentní strany při zisku 30,2 % hlasů. K úspěchu jí mimo vypovězení opoziční smlouvy dopomohlo také vedení předvolební kampaně. Přesvědčivě v ní vystupoval zejména její nový předseda Vladimír Špidla, který vystřídal v roce 2001 v čele sociální demokracie dobrovolně odstoupujícího Miloše Zemana. Špidla byl považován za zastávce Zemanovy pragmatické linie a veřejnost nepochybně oceňovala jeho vážně míněnou obhajobu sociálního státu. ODS se přes veškerá očekávání nedokázala prosadit, obsadila druhé místo a zaznamenala dokonce v porovnání s minulými volbami pokles volebních hlasů o 3,3 %. Velkým úspěchem skončilo hlasování pro KSČM, která obdržela 18,5 % hlasů. (4)Koalice složená z KDU-ČSL a US-DEU obdržela v součtu podobné procento hlasů jako před čtyřmi lety (14,3 %).

Tabulka č. 8: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2002 (uvedeny jsou pouze subjekty, které získaly více než 2 % hlasů)

stany, hnutí, koalice	získané hlasy		počet mandátů
	absolutně	v %	
ČSSD	1 440 279	30,20	70
ODS	1 166 975	24,47	58
KSČM	882 653	18,51	41
KDU-ČSL a US-DEU	680 670	14,27	31
Sdružení nezávislých	132 699	2,78	-
SZ	112 929	2,36	-

Zdroj: ČSÚ

Po volbách připadalo v úvahu zformovat tři varianty většinové vlády a dvě varianty vlády menšinové. Měly tuto podobu:

- ČSSD + KDU-ČSL + US-DEU (101 mandátů, 50,5 %)
- ČSSD + KSČM (111 mandátů, 55,5 %)
- ČSSD + ODS (128 mandátů, 64,0 %)
- ČSSD (70 mandátů, 35,0 %)
- ČSSD + KDU-ČSL (91 mandátů 45,5 %)

Předseda ČSSD si vybral ideologicky značně heterogenní uskupení složené z jedné strany levice (ČSSD), středu (KDU-ČSL) a pravice (US-DEU). Koaličním partnerům svěřil spíše druhořadá ministerstva s výjimkou ministerstva zahraničí, které připadlo tehdejšímu předsedovi KDU-ČSL Cyrilu Svobodovi. Špidlova vláda byla první, v níž byla nejsilnější strana zhruba proporčně reprezentovaná. 65 % ministerských postů ČSSD téměř odpovídalo jejím 69 % koaličních mandátů v poslanecké sněmovně. Unionisté byly v tomto smyslu ve vládě nadreprezentováni, kdežto KDU-ČSL byla podreprezentována. Zranitelnost a nefunkčnost vlády se neskryvala jen v různých názorových postojích jejích členů, ale i v nejmenší možné většině 101 z 200 hlasů v Poslanecké sněmovně.

Prioritou nově ustanovené vlády se stalo zdárné dokončení příprav na vstup České republiky do Evropské unie a vyjednání pro ni maximálně výhodných podmínek. Potřebná opatření související se zapojením do evropských struktur protkaly celou navrhovanou vizí hospodářské politiky, jejíž nutnou součástí byla snaha o zrychlení ekonomického růstu sblížující životní úroveň Čechů se zbytkem vyspělé Evropy, o konsolidaci veřejných financí umožňující splnit kritéria pro přijetí do EU a případné zavedení společné měny Eura či o zvyšování konkurenceschopnosti tuzemských výrobců, atd.

Ozdravování veřejných financí se stalo krátce po volbách bezodkladnou nutností, protože státní rozpočet na rok 2003 obsahoval historicky nejvyšší deficit 111,3 miliard korun (Ročenka HN, 2003). V budoucnu se měli uskromnit jak občané, tak i vláda. Fiskální restrikce měla vyřešit zejména vysoký podíl mandatorních a kvazimandatorních výdajů, který od roku 2001 překračoval 80 % celkových výdajů státního rozpočtu. Celkové daňové zatížení nemělo být zvyšováno a daňová soustava měla být harmonizována s požadavky Evropské unie.

Záměry projektu byly naplňovány po bouřlivé politické debatě spíše pozvolna. Přesné znění konkrétních návrhů v jejich zákonné podobě vláda často pod nátlakem měnila. Předseda vlády Vladimír Špidla vedl nejen jako silná politická autorita, ale i ve vztahu k veřejnosti. Reformu veřejných financí před občany nedostatečně obhajoval a nevysvětloval jim její přínosy a úskalí. Ve zpětné vazbě se nespokojenost obyvatelstva s chováním vládnoucí politické strany (ČSSD) odrazila v její totální porážce ve volbách do Evropského parlamentu. Tato prohra sesadila Vladimíra Špidlu v červnu 2004 z funkce předsedy vlády i sociální demokracie.

Nově jmenovaná vláda Stanislava Grosse se od té předchozí lišila jen minimálně. Zůstalo stejné koaliční složení, obdobný byl pro jednotlivé strany i počet ministerstev. Do osmnáctičlenného týmu přivedl prozatímní předseda ČSSD pouze šest nových ministrů. Už vyjednávání o personálním obsazení vlády naznačila, že Stanislav Gross za sebou nemá silnou stranickou podporu a předseda KDU-ČSL Miroslav Kalousek si své postoje prosadí nejenom mezi spolustraníky.

Stanislav Gross se od počátku svého působení v čele úřadu vlády dopouštěl řady osobních chyb. Nezabránil kritické ztrátě obliby sociální demokracie, která patřila mezi jeho stěžejní úkoly. Ani ne po roce opustil oba předsednické posty značně zdiskreditován. ČSSD i celá politická scéna byla opět v krátké době postavena před dilema, jakým směrem do budoucna pokračovat. Ze slabostí vlády těžila především opoziční ODS, jejíž preference nezadržitelně rostly. KSČM posilovala svoji důležitost a o její podpoře a vyvedení z izolace se začalo vážněji diskutovat při hledání partnerů, kteří by vyslovili důvěru nově se formujícím vládám.

Prokázalo se, že vládní spolupráce ideologicky vzdálených politických stran opírající se o minimální většinu v poslanecké sněmovně, byla velmi křehká a neakceschopná. Každá ze zastoupených stran musela činit zásadní kompromisy na úkor svých voličů. Šlo totiž jen těžce skloubit zájmy nižších vrstev, které patří mezi příznivce ČSSD a KDU-ČSL a požadují silný sociální stát se zájmy vrstev vyšších. Jejich cílovou politickou stranou byla spíše US-DEU, jejíž ideje se ztotožňují s prosazením podoby státu, který pouze minimálně zasahuje do hospodářství. Voliči se od vládních stran po krátké době odklonili.

Vláda ztratila nezbytnou podporu a prohloubila se její nestabilita. Řešení politických krizí pak odpoutávalo pozornost od řešení problémů v domácí ekonomické sféře, jejichž odstranění by přispělo k lepšímu a více dynamickému rozvoji výkonnosti hospodářství.

Přínosem této vlády ovšem bylo dokončení složitých vyjednávání s Evropskou unií a vstup do této mezinárodní organizace k 1. 6. 2004. Česká republika se tím více otevřela vůči zahraničí. Byl zintenzivněn konkurenční tlak na domácí podnikatelské subjekty. Investoři si již pravděpodobně přivykli, že český volební systém generuje slabé a v určité míře nestabilní vlády, a proto je tato skutečnost neodrazovala od vstupu na český trh. Česká republika v očích investorů představovala se svými přednostmi stále potenciálně lukrativní cíl pro zhodnocení jejich kapitálu. Situace na politické scéně se tedy stala pouze jedním z mnoha faktorů ovlivňujících jejich očekávání a rozhodování. Českou republiku považovali za standardní demokratický stát.

8. KVALITA VEŘEJNÉ SPRÁVY V ČESKÉ REPUBLICE PODLE VÝZKUMU SVĚTOVÉ BANKY

Výklad vývoje v rámci politického systému České republiky, kterému jsme se doposud věnovali, měl za cíl sledovat tendence podmiňující stabilitu a akceschopnost vzniklých vlád. Vliv politického prostředí na chod ekonomiky je již po několik let sledován v mezinárodním měřítku Světovou bankou. Její projekt Governance Matters vychází z přesvědčení, že kvalita veřejné správy je jedním z klíčových faktorů pro dlouhodobě udržitelný růst výkonnosti hospodářství. Definuje ji jako tradice a instituce, prostřednictvím nichž je země spravována. V širším vymezení kvalitu správy vnímá jako vzájemně propojený soubor tří důležitých hledisek: procesu výběru, kontroly a obměny vlády; schopnosti vlády efektivně formulovat a realizovat vhodné politiky; respektu občanů a státu k institucím, které určují jejich vzájemné ekonomické a sociální vztahy.

Tyto tři základní oblasti zkoumání Světová banka naplnila následujícími dvojicemi ukazatelů:

Tabulka č. 10: Ukazatele kvality veřejné správy

Rozsah demokracie	+	Politická stabilita
Ukazatel vychází z různorodých aspektů politických procesů typických pro jednotlivé země, z dodržování občanských a politických práv, z rozsahu, v jakém mají lidé možnost ovlivnit výběr svých vlád, a z nezávislosti médií, které plní důležitou kontrolní funkci tím, že nutí vlády být odpovědné za své činy.		Tento index měří pravděpodobnost, s jakou bude vláda u moci destabilizována, případně hrozbu jejího svržení neústavními či násilnými prostředky, jak na základě domácích nepokojů, tak i terorismu. Zároveň ukazuje, zda změny uvnitř vlády nemají nejen přímý vliv na kontinuitu politik, ale také nepodkopávají schopnost občanů vlády vybrat a obměňovat je.
Výkonnost vlády	+	Regulační kvalita
Zabývá se účinností poskytování veřejných služeb, mírou byrokracie, nezávislostí institucí veřejné správy na politických tlacích či důvěryhodností vládních politik.		Soustředí se na užívání základních tržně nekonformních politik, jako je cenová kontrola nebo nevhodná regulace bank a jejich dopad na domácí a zahraniční investory.
Právní řád	+	Kontrola korupce
Tento index zahrnuje ochotu subjektů podřídit se zákonům, efektivitu a předvídatelnost soudních rozhodnutí, zabezpečení ochrany vlastnických práv, vynutitelnost smluv, atd.		Poslední ukazatel měří vnímání korupce, definované jako využití veřejné moci k získání osobního užitku.

Zdroj: World Bank, (2005). Vlastní úprava

Pro sestavení těchto šesti agregovaných ukazatelů použila Světová banka při poslední analýze v roce 2004 celkem 352 dílčích ukazatelů z celkem 37 zdrojů od 31 organizací s mezinárodní působností. Do srovnání zahrnula 209 zemí včetně České republiky. Svě zkoumání od úvodního roku 1996 prováděla vždy v dvouletých intervalech.

Světová banka upozorňuje, že při interpretaci získaných dat v rámci srovnání v čase a mezi zeměmi musí být nutně zohledněna skutečnost, že jejich zdrojem jsou většinou tzv. měkká data založená na subjektivních názorech vyplývajících z výzkumů veřejného mínění nebo prezentovaných domácími a zahraničními odborníky, případně investory. Zjištěné hodnoty proto mají pouze informativní charakter a udávají relativní, nikoliv přesnou pozici sledované země. V české ekonomické literatuře se úskalími spojenými s výkladem těchto dat zabývají například Geršl (2006) nebo Körner, Kudrna a Vychodil (2002). Každý ze sledovaných indexů nabyvá normalizovaných hodnot v intervalu od -2,5 (nejhorší výsledek) do +2,5 (nejlepší výsledek). Pro Českou republiku dosahují ukazatele veřejné správy této podoby:

Tabulka č. 11: Ukazatele kvality správy let 1996–2004

ukazatele kvality správy	1996	1998	2000	2002	2004
rozsah demokracie	1,06	1,14	0,99	0,90	1,03
politická stabilita	1,08	0,97	0,84	1,07	0,84
výkonnost vlády	0,78	0,72	0,70	0,72	0,63
regulační kvalita	1,18	0,78	0,67	1,12	0,97
právní řád	0,64	0,62	0,59	0,69	0,69
kontrola korupce	0,59	0,35	0,40	0,36	0,30
průměr hodnot za daný rok	0,89	0,76	0,70	0,81	0,74

Zdroj: World Bank, (2005). Vlastní úprava

Ukazatel rozsahu demokracie klesl na svoji nejnižší hodnotu v roce 2002. Jeho sestupné tendence, které se projevovaly po roce 1998, pravděpodobně souvisely s pokusem tehdejší vlády ve spolupráci s nejsilnější opoziční stranou (ODS) zavést v České republice volební systém s více většinovými prvky. Některá z ustanovení jimi novelizovaného volebního zákona byla v roce 2001 shledána nálezem Ústavního soudu za protiústavní, protože nepřipustně omezovala princip volné soutěže politických stran. Opoziční smlouva, na jejímž základě v tomto období ODS tolerovala menšinovou jednobarevnou vládu ČSSD, byla po volbách v roce 1998 často na veřejnosti prezentována jako příklad tzv. zablokované demokracie. Toto spíše účelové tvrzení bylo mylné, ale mohlo ovlivnit vnímání řady jedinců. Do sledovaného časového úseku také spadá z hlediska médií krize České televize, která mohla vzbudit u části občanů pocit ohrožení svobody slova.

V datech indexu politické stability se odrazil pád pravicové vlády v roce 1997. Nejistota spojená s existencí menšinové vlády Miloše Zemana a vládní krizí v roce 1999 snížily dále jeho hodnotu za rok 2000 až na 0,84. Uklidnění do systému vnesla víra, že se po uzavření tzv. tolerančního patentu podaří vládě udržet mandát do konce volebního období, a bezprostředně po volbách v roce 2002 povzbudila nejspíše zlepšení hodnoty ukazatele také optimistická očekávání ve vztahu k nové vládě. Vláda Vladimíra Špidly se však ukázala být křehkou, což nejenom znovu snížilo politickou stabilitu země, ale také byla potvrzena její značná neakceschopnost nejnižší hodnotou ukazatele výkonnosti vlády.

Výsledky indexu regulační kvality nejspíše souvisely s ideologií příslušné vlády a vývojem české ekonomiky, která se po měnové krizi v roce 1997 dostala do sestupné fáze hospodářského cyklu, a nastoupivší levicově orientovaná vláda proto více zasahovala do jejího chodu.

Vyšší hodnoty indexu právního řádu byly při posledních měřeních podpořeny zejména úsilím vlády přizpůsobit české zákony legislativě Evropské unie před vstupem České republiky do této mezinárodní instituce.

Nejhorší výsledky vykazoval ukazatel kontroly korupce, který měl navíc sestupný charakter. O příčinám tohoto jevu bude pojednáno v další z kapitol.

Existují oprávněné skutečnosti, které ospravedlňují pozorované vychýlení získaných hodnot projektu Governance Matters pro Českou republiku na vyšší či nižší úroveň. Zjednodušeně můžeme říci, že odpovídají tendencím a závěrům, ke kterým jsme dospěli. Všechny hodnoty ukazatelů veřejné správy se pohybují ve spodní polovině intervalu od 0 do +2,5, tj. žádný z nich není záporný. Nejedná se o data oslnivá a v porovnání s vyspělými, případně tranzitivními zeměmi bychom pravděpodobně dospěli k závěru, že se Česká republika musí ještě v mnoha směrech zlepšovat. Varovné však může být to, že v roce 2004 všechny indexy s výjimkou ukazatelů rozsahu demokracie a nezměněné míry právního řádu znovu vykazovaly zhoršené hodnoty. Pokud by poměrný volební systém nedovoloval sestavit pevné vlády jako doposud, mohla by se veřejná správa stát významnou brzdou ekonomického rozvoje země.

9. ZÁVĚR

Politický systém České republiky lze v současnosti považovat za stabilní. Po roce 1989 si prošel procesem krystalizace, který zahrnoval počáteční boom nejrůzněji orientovaných politických stran a hnutí, prokázání jejich potenciálu ve volbách, snahu posílit jejich pozici slučováním nebo rozpadem koalic a marginalizaci neúspěšných politických subjektů. Svě místo si v něm obhájilo celkem pět relevantních politických stran, které mohly uplatnit svůj vliv na půdě obou komor zákonodárných orgánů. Tvorba politického systému vyplynula z odpovědně vybraného modelu poměrného volebního zastoupení. V prvních letech transformace byl přínosným. V druhé půli 90. let se však stal překážkou k vytváření pevných vlád. V roce 1996 byla na jeho základě dle výsledků voleb sestavena první menšinová vláda, která se po roce a půl vzdala svého mandátu. Následovalo sestavení nestandardní tzv. poloúřednické vlády Josefa Tošovského. Předčasné volby v roce 1998 a především následující jednání o podobě vlády vedly opět k patové situaci, která byla řešena podepsáním tzv. opoziční smlouvy umožňující vznik a „přežití“ jednobarevné menšinové vlády Miloše Zemana. ČSSD se podařilo získat největší počet hlasů i ve volbách 2002. Při izolaci KSČM se její představitelé rozhodli vstoupit do koalice s pravicovou US-DEU a stranou středu KDU-ČSL. Hledání konsenzu mezi vládními stranami bylo velmi problematické. Činnost vlády byla značně ochromena a musela se potýkat s nutností personálních obměn, vyslovováním nedůvěry a případným pádem. Z výkladu vyplývá, že vlády České republiky trpěly od roku 1996 projevy nestability, které nebyly zanedbatelné. Řešení otázek politických pak často bylo nutně upřednostněno před skutečnou náplní funkce vlády a parlamentu. Do systému byl vnášen pocit nejistoty a obav z možného budoucího vývoje, protože vlády nemohly podávat jasný signál o směřování svých hospodářských politik. Vydávané zákony, tj. formální pravidla chování, podléhaly velmi časté novelizaci, která zatěžovala ekonomické subjekty a vytvářela prostor pro porušování těchto norem. Domníváme se tedy, že nejdůležitější kroky k vzniku konkurenčního prostředí byly podniknuty bezesporu v prvních pěti letech transformace. Následně jmenované vlády nebyly ze své podstaty schopny dostatečně podpořit rozvoj institucionálního prostředí, který by ve vyšší míře determinoval dlouhodobý hospodářský růst České republiky. Snaha zvyšovat konkurenceschopnost zde prokazatelně existovala, ale byla politicky podmíněna a omezena. Ekonomika mohla pravděpodobně dosahovat ještě lepších výsledků, protože investoři byli České republice nakloněni a domácí subjekty se dokázaly přizpůsobit a využívat konkurenčního prostředí k svému vlastnímu prospěchu. Stabilnější a akceschopné vlády by rozvoj hospodářství institucionálně podpořily více, usnadněno by bylo prosazování jejich vizí hospodářské politiky a reform, které si systém žádal.

10. POUŽITÁ LITERATURA

BUCHANAN, J. M. (1992): Doména konstituční ekonomie. Politická ekonomie 1992, č. 2, str. 439-450, 1992.

BRENNAN, G. – HAMLIN, A: (2000): Democratic Devices and Desires. Cambridge, C.U.P., 2000.

CRONIN, T. E. (1989): Direct Democracy: The Politics of Initiative, Referendum, and Recall. Cambridge, Harvard University Press, 1989.

DOWNS, A. (1957): An Economic Theory of Democracy. New York: Harper and Row, 1957.

CZESANÝ, S. (2006): Hospodářský cyklus, 2006.

DANČÍK, B. – FIALA P. (eds.) (2000): Národnostní politika v postkomunistických zemích, 2000.

DAVID, R. (1999): Politologie, základy společenských věd, 1999.

DYBA, K.: Nejen měnová krize v květnu 1997 ... 2002. Dostupný na [www: http://www.cepin.cz/cepin/asp/clanek.asp?id=RFRWpQgh43bZ](http://www.cepin.cz/cepin/asp/clanek.asp?id=RFRWpQgh43bZ)

GERŠL, A.: Development of formal and informal institutions in the Czech republic and other new EU member states before their EU entry: Did the EU pressure have impact? Prague Economic Papers, 2006, č. 1, s. 78-90, 2006.

HAVEL, J.: Budování institucí v České republice. Politická ekonomie, 2004, č. 6, s. 723-739, 2004.

HEYWOOD, A. (1994): Politické ideologie, 1994.

FIALA, P. (ed.)(1998): Politický extremismus a radikalismus v České republice, 1998.

KADEŘÁBKOVÁ, A. a kol.(2005): Ročenka konkurenceschopnosti ČR, 2005.

KAUFMANN D. – KRAAY, A. – MASTRUZZI, M. (2005): Governance Matters IV: Governance Indicators for 1996–2004. 2005. Dostupný na [www: http://www.worldbank.org](http://www.worldbank.org)

KLAUS, V. – ČEŠKA, R. – KYSELKA, P. – SINGER, M. – FIALA, P. (1999): Ekonomika, právo a politika, č. 2/1999.

KLAUS, V.: Tři roky po měnové krizi: rekapitulace událostí a jejich souvislostí. Politická ekonomie, 2002, č. 5, s. 595-604, 2002.

KLÍMA, M.: Volební inženýrství v České republice. Vědecký časopis Vysoké školy ekonomické v Praze, 2002, č. 4, s.43-50, 2002.

KOČÁRNÍK, I.: Některé postřehy jednoho z „obětních beránků“ měnové krize z roku 1997. 2002. Dostupný na [www: http://www.cepin.cz/asp/clanek.asp?id=EL9iGW1HFLFK](http://www.cepin.cz/asp/clanek.asp?id=EL9iGW1HFLFK).

KÖRNER, P. – KUDRNA, Z. – VYCHODIL, O.: Měření kvality podnikatelského prostředí ve střední Evropě. Finance a úvěr, 2002, č. 12, s. 674–697, 2002.

KOUBA, K. – VYCHODIL, O. – ROBERTS, J. (2005): Privatizace bez kapitálu, 2005.

KOUBA, K.: Teorie pravidel a realita našeho života. 2000. Dostupný na www: <http://nis.fsv.cuni.cz/npeZS2000docs/KoubaPravidla.pdf>.

KUNŠTÁT, D.: Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy. 2004. Dostupný na www: http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100033s_Kunstat-kscm.pdf.

MALÍŘ, J. – MAREK P., a kol.(2005): Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004. 2. díl: 1938-2004, 2005.

NOVÁK, M. – LEBEDA, T. a kol. (2004): Volební a stranické systémy ČR v mezinárodním srovnání, 2004.

MATĚJŮ, P. – VLACHOVÁ, K. a kol. (2000): Nerovnost, spravedlnost, politika. Česká republika 1991–1998, 2000.

PETŘÍČEK, V.(2003): Vývoj investičního prostředí v České republice, 2003.

PROROK, V.: Česká politické scéna v parlamentních volbách 2002. Vědecký časopis Vysoké školy ekonomické v Praze, 2002, č. 4, s. 9-18, 2002.

Programové prohlášení vlády České republiky 1990 (Vláda Petra Pitharta). 1990. Dostupné na www: <http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=2198>.

Programové prohlášení vlády České a slovenské federativní republiky 1990. 1990. Dostupné na www: http://wtd.vlada.cz/vlada/vlada_historie.htm.

Programové prohlášení vlády České republiky 1992 (Vláda Václava Klause). 1992. Dostupné na www: <http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=2197>.

Programové prohlášení vlády České republiky 1996 (Vláda Václava Klause). 1996. Dostupné na www: <http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=501>.

Programové prohlášení vlády České republiky 1998 (Vláda Josefa Tošovského). 1998. Dostupné na www: <http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=505>.

Programové prohlášení vlády České republiky 1998 (Vláda Miloše Zemana). 1998. Dostupné na www: <http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=2441>.

Programové prohlášení vlády České republiky 2002 (Vláda Vladimíra Špidly). 2002. Dostupné na www: <http://www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=3192>.

Programové prohlášení vlády České republiky 2004 (Vláda Stanislava Grosse). 2004. Dostupné na www: <http://wtd.vlada.cz/files/vlada/prohlaseni.pdf>.

PŠEJA, P.(2005): Stranický systém české republiky, 2005.

Ročenka HN 2003. roč. 7, 2003.

ROLAND, G.: The Political Economy of Transition. 2001. Dostupný na www: http://www.econ.berkeley.edu/~groland/pubs/polectrans_jpe.pdf.

RUPNIK, J. (2002): Dějiny komunistické strany Československa, 2002.

SPĚVÁČEK, V. a kol. (2002): Transformace české ekonomiky, 2002.

Velký naučný slovník, 1999.

VODIČKA, K. – CABADA, L. (2003): Politický systém České republiky, 2003.

ŽÁK, M. a kol.(2001): Vnitřní a vnější podmínky restrukturalizace a hospodářská politika v ČR, 2001.

ŽALOUDEK, K. (2004): Encyklopedie politiky, 2004.

V roce 2005 vyšlo:

WP č. 1/2005

Petr Chmelík: Vliv institucí přímé demokracie na hospodářskou politiku ve světle empirického výzkumu

WP č. 2/2005

Martin Kvizda – Jindřiška Šedová: Privatizace a akciové společnosti – k některým institucionálním aspektům konkurenceschopnosti české ekonomiky

WP č. 3/2005

Jaroslav Rektořík: Přístup k inovacím v České republice. Současný stav a možné směry zlepšení.

WP č. 4/2005

Milan Víturka – Vladimír Žítek – Petr Tonev: Regionální předpoklady rozvoje inovací

WP č. 5/2005

Veronika Bachanová: Analýza kvality regulace České republiky

WP č. 6/2005

Hana Zbořilová – Libor Žídek: Washingtonský konsenzus v české ekonomické praxi 90. let

WP č. 7/2005

Osvald Vašíček and Karel Musil: The Czech Economy with Inflation Targeting Represented by DSGE Model: Analysis of Behaviour

WP č. 8/2005

Zdeněk Tomeš: Je stárnutí populace výzvou pro hospodářskou politiku?

WP č. 9/2005

Ladislav Blažek – Klára Doležalová – Alena Klapalová: Společenská odpovědnost podniků

WP č. 10/2005

Ladislav Blažek – Alena Klapalová: Vztahy podniku se zákazníkem

WP č. 11/2005

Ladislav Blažek – Klára Doležalová – Alena Klapalová – Ladislav Šiška: Metodická východiska zkoumání a řízení inovační výkonnosti podniku

WP č. 12/2005

Ladislav Blažek – Radomír Kučera: Vztahy podniku k vlastníkům

WP č. 13/2005

Eva Kubátová: Analýza dodavatelských vztahů v kontextu inovací

WP č. 14/2005

Ladislav Šiška: Možnosti měření a řízení efektivnosti a úspěšnosti podniku

V roce 2006 vyšlo:

WP č. 1/2006

Tomáš Otáhal: Je úplatkářství dobrá cesta k efektivnějšímu vymáhání práva?

WP č. 2/2006

Pavel Breinek: Vybrané institucionální aspekty ekonomické výkonnosti

WP č. 3/2006

Jindřich Marval: Daňová kvóta v ČR

WP č. 4/2006

Zdeněk Tomeš– Daniel Němec: Demografický vývoj ČR 1990-2005

WP č. 5/2006

Michal Beneš: Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda

WP č. 6/2006

Veronika Bachanová: Regulace a deregulace v ČR v období 1990-2005

WP č. 7/2006

Petr Musil: Tendence na českém trhu práce v období transformace

WP č. 8/2006

Zuzana Hrdličková: Vliv sociální politiky na konkurenceschopnost české ekonomiky

WP č. 9/2006

Pavλίna Balcarová – Michal Beneš: Metodologie měření a hodnocení makroekonomické konkurenceschopnosti

WP č. 10/2006

Miroslav Hloušek: Czech Business Cycle Stylized Facts

WP č. 11/2006

Jitka Doležalová: Vliv politiky na konkurenceschopnost České republiky